

АЗƏРБАЙЧАН

860
А 4

АЗƏРБАЙЧАН СОВЕТ ЯЗЫЧЫЛАРЫ ИТТИФАГЫНЫН АЙЛЫГ
БƏДИИ ƏДƏБИЯТ, ИНЧЭСƏНƏТ ВƏ ИЧТИМАИ-СИЯСИ ЖУРНАЛЫ

МҮНДƏРƏЧƏ

	Сəһ.
Əһали арасында элмн-атеизм тəблиғаты ағарылмасында бурахылмыш сəһвлэр һағгында Сов.ИКП МК-нын гəрары	3
Хəлил Хəлилов — Сəадət ганунлары (шеир)	7
Имран Гасымов, һ. Сейидбəйли—Дəниз чəсурлары севир (п'ес)	9
Зейнал Хəлил — Днеприн саһилиндə, Шеир һағгында сəһбət, Рəссам, Чох севирэм ону мən (шеирлэр) .	52
Бəхтияр Ваһабзадə — Чинар, Кəрпə нəфəsi, Лайла (шеирлэр)	55
Əли Кəримов — Гайтар ана борчуну (шеир)	57
М. Рзагулузадə — Адашлар, Ики кўллə (һекайэлэр) .	59
Юсиф Сулейманов — Достлуг аилəсиндə (очерк)	80
Чжен Сяо-фэн — Чинин нефт пайтахтында	86
Валлатхөл — Сəнət (шеир)	90
Мəс'уд Вəлиев—Повестлəримиздə сəнəткарлығын бə'зи мəсəлэлəri һағгында	91/
Əзизə Чəфəрзадə — Ағ кўнлери сəһəri	105
Əзизаға Мəммədov — Крылов вə Азербайчан тэмсчили .	114
М. Ариф — Чəфəр Чаббарлы эн'энэлəri вə Азербайчан совет драматуркиасы	122
Бəсир Туманян — Хəлгилər достлугуну вə тəрəннэмису	129
Һəsi Абдуллаев — Дин вə онун галығларына гаршы мүбаризə	144

ДЕКАБР

ИМРАН ГАСЫМОВ
ҲӘСЭН СЕЙИДБӘЙЛИ

Дәниз чәсурлары сеvir

4 пәрдәли, 8 шәкилли п'ес

<i>Рәшид Гафаров</i>	Кәшфийятчы кеолог
<i>Фирәнкиз</i>	Архитектор
<i>Әлимухтар</i>	Фирәнкизин атасы, гоча, пенсионер
<i>Сәлим Казымов</i>	Әлимухтарын гардашы, баш мүнәндис
<i>Рәфигә</i>	Онун арвады
<i>Горин</i>	Кантор мүдири
<i>Шумская</i>	Мүнәндис
<i>Игор</i>	Онун оғлу
<i>Рамазан</i>	Кәнч уста
<i>Сүрмә</i>	Онуи нишанлысы, уста
<i>Алексей</i>	Кәшфийятчылар
<i>Бонд рчук</i>	
<i>Фәррух</i>	
<i>Баблян</i>	

Эпизодик ролларда кар гары, дәнизчиләр, ушаглар, нефтчиләр вә Надя, Люба, Женя адлы гызлар иштирак эдирләр.

Әһвалат Абшерон ярымадасында вә Хәзәр дәнизиндә чәрәян эдир. Надисәләр бизим күнләрә аиддир.

БИРИНЧИ ПӘРДӘ

БИРИНЧИ ШӘКИЛ

Казымовларын эвиндә гонаг отағы. Отагда пардахланмыш мебел, дәйirmi стол гоюлмушдур. Кресло, креслонун янында ипәк өртүклү лампа вардыр. Шүшәбәндин бир гапысы емәк отағына, о бири гапысы исә дәһлизә ачылыр. Кениш пәнчәрә диварын бүтүн әнини тутур; пәнчәрәдән нефтчиләрин яшадыглары эвләрин дамы, үзәриндә

маяк учалан һүндүр тәпә, даһа узагларда исә, көз ишләдикчә мави дәниз көрүнүр.

Фирәнкизлә Әлимухтар отагдадырлар. Емәк отағындан мусиги вә гонагларын сәси эшидилир. Әлимухтар әлиндәки бөйүк кағыз бағламаны ачыб, брильянт кими бәрг вуран бүллур бир ваз чыхарараг гызына узадыр.

Фирэнкиз — Ата, бу нәдир?

Элимухтар — (тәнтәнә илә) Нәсиров көндәриб. Лайиһәнин гәбул эдилмәси мүнәсибәтилә һәдийһәдир.

Фирэнкиз — Нәсиров?

Элимухтар — Бир үзүмә яхшы бах, нийә гызарырсан? Иш она галса, бу ағсагал вахтымда гызымла белә сөһбәт эләдийим үчүн кәрәк сән йох, мән гызарам. Даһа чарәм кәсилиб, нә эләйим, анан йохдур. Чохдан көз гоюрам, элә ки, истираһәт күнү олду, Нәсиров тәнкнәфәс машыны говур Бақыя...

Фирэнкиз — Ата, мән һеч күман эләмәздим ки, онун мәнә гаршы көстәрдийи бу диггәт...

Элимухтар — Рәһмәтлийиң оғлу, сәһерин көзү ачылан кими башымын үстүнү кәсдирмишиди. Бир аз әйләшиб чайдан-заддан ичдик, сонра да ағзымыза су алыб отурдуг. Кедәндә деди ки, вахтым олмаячаг, хаһиш әдирәм, бу балача һәдийһәни она верәсиниз. Гиймәтли ваздыр, анчаг бүкдүйүм гәзет о вазын өзүндән дә гиймәтлидир. Оху, Нәсирову екә бир трестин мүдири эләйибләр.

Фирэнкиз — Чох яхшы, мәнним адымдан ону тәбрик элә.

Элимухтар — Яхшы адамдыр, чамаат арасында һөрмәти вар. (Һийләжәрликлә) Гызым, о мәнән чаваб кәзләйир.

Фирэнкиз — (әлиндәки вазы эһтиятла столун үстүнә гоюр) Ата, дейәсән буну гайтармалы олачагсан.

Элимухтар — Гызым, атан сәнин пислийини истәмир. Разы олсан, сәнин дә күнүн яхшы кечәр, мәнним дә. Баша дүшүрәм, элә гызларын гайдасыдыр, бирдән-бирә разы олмурлар. Анчаг вахтлары чатанда гәрара кәлиб өз разылыгларыны верирләр.

Фирэнкиз — Ата, нә олурса-олсун, мән трест мүдири Гулам Нәсирова...

Элимухтар — Гызым, кәл бу дашы төк этәйиндән! Сонра горху-

рам, пешманчылыг ола. Нәсиров кими адамлар күчәйә төкүлмәйиб. (Фирэнкиз үзүнү яна чевирир. Элимухтар аяға галхыр) Гой кедим әмини чағырым. Бәлкә о, көмәк эләди, сәни бир тәһәр йола кәтирди (дәһлизә чыхыр)

Фирэнкиз — (гәги бир һәрәкәтлә емәк отағынын гапысыны ачыр) Рәшид, бир дәгигә бура кәл!

(Рәшид, онун архасынча да Рамазан ичәри кәлирләр)

Рамазан — (зарафатяна) Шаһид лазым дейил ки?

Фирэнкиз — Инди дәһшәтли бир һадисәнин шаһиди олачагсан.

Рамазан — Йох, бачым, онда мән кетдим.

Фирэнкиз — Йох, йох, гал. (Рәшидә тәрәф дөнүр) Рәшид, дүнән учуг маякын янында мәнә дедийин сөзләри унутмамысан ки?

Рәшид — (инчимиш һалда) Унутмушам? Мән бу сөзләри һәятымда илк дәфә дилимә кәтирмишәм. Белә шейләри унутмаг олмаз?

Фирэнкиз — Сән дедикләрини бир дә тәкран эдә биләрсәнми?

Рәшид — Әлбәтгә. (Рамазана тәрәф дөнүр) Рамазан, сән кет.

Фирэнкиз — Йох, гой галсын.

Рәшид — (Фирэнкизин мәгсәдини баша дүшмәйәрәк, бир гәдәр әсәби һалда дейир) Яхшы, әйби йохдур. Мән дүнәнки сөзләримә енә тәкран эдә биләрәм: мән сәни севирам. Бир дә тәкран әдим, я кифайәтдир?

(Элимухтарла Сәлим Гурбанович дәһлиздән отаға кәлирләр)

Фирэнкиз — Йох, бәсдир, дүнән бу сөзләри эшиңдәндә мән гачдым. Ядындадырмы? Бәс сән бунун сәбәбини баша дүшмәдин?! Рәшид, билирсәнми нийә гачдым? Чүнки мән разыям. Разыям, Рәшид.

Рәшид — Фирэнкиз!..

'Казымов — Нәйә разысан?' Бир баша салын көрәк бу нә мәсәләдир?

Фирэнкиз — Әмичан, мән...

Рамазан — Бир шаһид кими дейә биләрәм ки, Фирэнкиз эрә кедир.

Элимухтар — (өзүнү итирмиш һалда) Эрә кедир? Кимә?

Фирәнкиз — Ата, сән оу яхшы таныйырсан. О, эминин янында ишлэйир. Кеологдур, кәшфийятчыдыр. Будур, Рәшид!

Әлимухтар — (дили тугула-тугула) Бу!.. Будур? (Орталыга ағыр бир сүкут чөкүр).

Фирәнкиз — Ата, баяг өзүн дедин ки, вахты чатанда гызлар өз разылыгыларыны верирләр.

Қазымов — (хәлвәти Рәшидин вә Фирәнкизин әлини сыхыр) Чох яхшы, чох яхшы, мән бу дөгигәни чохдан көзлэйирдим.

Рамазан — (явашдан Рәшиде сары) Бура бах, тез загса апар, лән-китсән, ишин ичиндән гәмбәргулу чыхар.

Қазымав — (онун сөзләрини эши-дир) Доғру дейир, әлдән галаң әлли ил галар, букүнүн ишини сабаһа сәхламаг наһагдыр.

Фирәнкиз — (өзүнү итирмиш һалда) Нечә, букүн? Әлә бу саат?

Қазымов — Бурда гәрибә нә вар ки? Адам севкили сечмәк үчүн дох фикирләшмәлидир. Әлә ки, сечдин, даһа нә фикирләшмәк.

Рәшид — Кедәк, Фирәнкиз!

(Әлимухтар һәлә дә өзүнә кәлә билмир. Рәшидлә Фирәнкиз она яхынлашырлар)

Рәшид — Әлимухтар әми, бизә хейир-дуа вер.

Фирәнкиз — Ата!

Әлимухтар — (көзләнилмәдән гышгырыр) Фирәнкиз! Яхшы фикирләш!

Фирәнкиз — Ата, биз бир-бири-мизи чох истәйирик.

(Рамазан онларын далынча кедир, Фирәнкиз гапынын габағында аяг сахлайыр)

Фирәнкиз — Һәр шей дүзәләчәк, ата. Мән дә, сән дә хошбәхт олачағыг. О ки, галды бу ваза, ону гайтар Нәсирова.

Әлимухтар — Бу нә бәла иди башыма кәлди! (Гәзәбли һалда Қазымова яхынлашыр) Бу нә иш иди тутдун?

Қазымов — Нечә йә'ни нә иш? Сән дә гәрибә адамсан, бир дәфәлик бил ки, сән дейән вахтлар чохдан кечиб. Инди гызлар кими истәйирләр, она да кедирләр.

Әлимухтар — Мән истәйирәм ки, гызым хошбәхт олсун.

Қазымов — Даһа онда нийә мә'рәкә галдырырсан? Йохса көһнә адәтләрин, ганун-гайдаларын нозулдуғу үчүн ачығын тутур? Әлә она галса, мән дә истәрдим ки. әлчиләр кәлсин, кәлини машина гоюб шам яндырсынлар, габагда лентләрлә бәзәнмиш айна апарсынлар. Кәлин дә севиндийиндән көз яшы ахытсын.

Әлимухтар — Бура бах, Сәлим, мәнимчин дил төкмә. Көзүмүн ичинә дүрүст бах. Сән мәним гардашымсан. Кәлиб дил төкдүн ки, Фирәнкизи бурах, апарым, лайиһәсини ишлэйиб гуртарсын, габаға кетсин. Мән дә сәнә инаныб бурахдым. (Онун яхасындан япышыр) О мәним бирчә баламдыр, төкдир. Билирсәнми? Мән ону өз әлләримлә бәләйиб, бөйүтмүшәм. Чичәк кими гуллуғ әләмишәм. Пәрванә төк башына доланмышам. Демишәм ки, вахт кәләр, бөйүйүб баша чатар, бу чичәк дөнүб көзәл бир күлүстан олар. Бәлкә мән гочая да онун бир бучағында ер тапылар. Амма сән көтүрүб ону лүтүн биринә әрә верирсән! (Гышгырыр) Фикрин нәдир?

Қазымов — Фикрим онлары хошбәхт әләмәкдир.

Әлимухтар — Йох, Сәлим, мәнә дүзүнү де!

Қазымов — Әши, көйнәйими бурах, чырарсан!

(Рәфигә базардан кәлир. Онун гучағы долудур. Әлимухтар Сәлимин яхасыны бурахыр)

Рәфигә — Салам, Әлимухтар, йохса савашырсыныз?

Әлимухтар — Бәлкә әринин еринә сән чаваб верәсән? Бир де көрүм нийә о, мәним гызымы лүтүн биринә әрә верир?!

Рәфигә — Нә лүтә, һансы лүтә? Бир баша салын көрүм нә олуб ахы?

Казымов — Нә олачаг? Неч бир шей, Рәшид Фирәнкизи сеvir, Фирәнкиз дә Рәшиди. Инди дә эвләнмәк истәйирләр.

Рәфигә — (севинчәк) Ола билмәз? Бу нә яхшы олду!

Әлимухтар — (гаш-габагыны төкүб она бахыр) Демәли, сән билмирсән әрин бу ишләри нийә көрүр?

Рәфигә — Нә данышырсыныз, Әлимухтар? Бунун Сәлиме нә дәхли вар?

Әлимухтар — Чаванлыгда габ-га-чаг дүканында пиркешик оландә әлимә гәрнбә бир габ кечмишди. Габын ян тәрәфләриндә үч мөләк шәкли вар иди — онлардан бири гулагларыны тутмушду, о бириси көзләрини, үчүнчүсү дә ағзыны. Бу шәклин бөйүк бир мәнәсы варды. Бу о демәк иди ки, пис сөз эшитмирсән, пис шей көрмүрәм, пис шей данышмырам.

Рәфигә — (шән бир сәслә) Нә гәрибәдир? Яхшы, де көрүм, мән бу мөләкләрин һансына охшайырам?

Әлимухтар — (гәзәблә) һәр үчүнә! Сағ олун. (Кедир, сонра кери гайыдыб неч бир сөз демәдән столун үстүндәки бултур вазы көтүрүр. (Пауза). Фирәнкизә дейәрсиниз ки, адамдыр, ишдир дара дүшсә, мәнә хәбәр эләсин. (Кедир)

Рәфигә — Ямаң гангаралыг олду. (Палтосуну чыхардараг) Фирәнкизлә Рәшидин мәсәләси мәни чох севиндирди.

Казымов — Мәни демирсән.

Рәфигә — Сәни?

Казымов — Бәс нечә? Рәшид кими гоһумум олачаг.

Рәфигә — Бунун үчүн неч дә Рәшид илә Фирәнкизин эвләнмәси лазым дейил. Мәнә элә кәлир ки, бир адам сәнинлә таныш олан кими, һөкмән сәнә вурулур.

Казымов — Йох, йох, эзиз йолдаш, дейәсэн чох шиширдирсән.

Рәфигә — (гәмкин бир төврлә) Бәхтимдән сәнә вуруланларын чоху арвад олур.

Казымов — Ха, ха... Амма кишиләр

лә һәмишә белә олмур, Рәфигә, Мәсәлән, бизим Горин мәнимлә таныш олду, анчаг мәнә йох, Рәшидә вурулду.

Рәфигә — Йохса ачыгын тутур?

Казымов — Мән, догрусун, чох әһтият эләйирәм.

Рәфигә — Йәгин, кантора сәни дейил, башга адамы мүдир тәйини этдикләри үчүн һәлә дә сакит ола билмирсән.

Казымов — Дүз дейирсән, нә кизләдим. Горин ишә кәлән күндән бир дәфә дә мәним гапымы ачмайыб. (Телефонун дәстәйини көтүрүр) Надя, директору вер... Сағ ол. Ахшамыныз хейир! Николай Михайлович, бизә тәрәф кәлә билмәзсиниз? Бир аз әйләшәрдик. Емәк-ичмәйимиз дә вар. Өзү дә бош ерә дейил, ики кәнч мүтәхәссис эвләнир. Бәли, бәли, бир Рәшид Гафаров вар, һә, Фирәнкиз Казымованы алыр... Көзләйирәм, көзләйирәм. (Дәстәйи еринә гоюр) Рәфигә! Тез ол, әл-аяг элә! Чамааты едириб-ичирмәк лазымдыр. Нәйин варса, төк столун үстүнә. Адам көндәр шәраб алсынлар, тез ол, сүфрә ач.

(Емәк отагына кечир, Рәшид, Фирәнкиз, Рамазан, Бондарчук, Алексей, Бабаян, Фәррух кәлирләр)

Казымов — Оһо, кәшфийятчылар бүтөв бригада илә кәлибләр ки. Лап яхшы!

Бондарчук — Сәлим Гурбанович, биз бүкүн кәшфийятчыдан даһа чох йүкдашыяна охшайырыг. Кәлиимизин чәһизини апарачагыг. (Күлүр) һә, көстәрин көрәк, нә апарачагыг? Ушаглар, роялдан башлаяг? Киришин көрәк!

Фирәнкиз — Нә гайырырсыныз, ушаглар, лазым дейил. Мәним вуртут ики чамаданым вар, бир дә ки, чертгйожларымдыр. Бу саат йыгышарам.

Казымов — Дейәсэн тәләсирсән, эзиз йолдаш. Әввәлә, гоюн бир сизи тәбрик эдим. (Фирәнкизи өпүр, Рәшидин әлини сыхыр). Икинчисә, мән бу эзиз күнү гейд эләмәк истә-

йирәм. Хашиш эдирәм һамыныз емәк отагына кечин.

Рәшид — (утанчаг һалда) Сәлим Гурбанович, бу нә хәчәләтдир?

Казымов — Рәшид, кәрәк адам арвадынын әмисинин сөзүнү ерә салмасын.

Рәшид — (бир гәдәр тәрәддүдән сонра) Яхшы, кедәк, ушаглар. (Емәк отагына кечирләр. Горин кәлир)

Казымов — Бурун, бурун, Николай Михайлович.

Горин — Ахшамыныз хейир. Чаным, белә дә тәләсик той олар?

Казымов — (шән бир сәслә) Николай Михайлович, мәнәббәт дедиһин шей заман вә мөкән мөфһумунун нә олдугуну билмир. Хашиш эләйирәм, ичәри бурун. Сизи көзләйирик. (Зәнк вурулур) Дейәсен енә кәлән вар.

(Шумская кәлир)

Шумская — Ахшамыныз хейир, йолдашлар, Николай Михайлович, мән сизи ахтарырам.

Казымов — Лап яхшы кәлмисиниз, Елена Александровна. Хашиш эдирәм, союнуб әйләшәсиниз.

Шумская — Йох, йох, Николай Михайловичә бир-ики сөзүм вар.

Казымов — Мән кедим?

Шумская — Нийә? Мән бә'зи сирр кәздирән арвадлардан дейиләм. Бу эвин саһибидән шикайәт этмәйә кәлмишәм. Мәнә мә'зунийәт вермәк истәмир.

Горин — Һм... Нә олуб, нийә белә бирдән-бирә мә'зунийәтә чырмаг фикринә дүшмүсән?

Шумская — Кәрәк Палтавая, атамкилә кедәм. Игору кәтирмәлийәм. Бу яхыңларда он бир яшы там олуб.

Горин — Һә, январын еддисиндә дә... Бөйүк оғлан олуб.

Шумская — Онун анадан олан күнүнү яддан чыхармамысан?

Горин — Сержейин оғлу һәмишә мәним ядымдадыр. Өз янына кәтирмәк истәйирсән?

Шумская — Ону өзүмдән узагда сахламаға һаггым йохдур. О, Сер-

кейдән ядикар галыб. Мәндән башга һеч кәс ону өз атасы кими бөйүдүб баша чатдыра билмәз. Николай, ичәзә верирсәнми?

Горин — (Казымова бахараг, фикрли һалда) Кет, кәтир!

Шумская — Чох сағ ол. Сағлыгла галын.

Казымов — Елена Александровна, бәс Рәшидлә Фирәнкизи тәбрик этмәк истәмирсиниз? Оилар әлә бу дегигә загсдан кәлибләр.

Шумская — (аяг сахлаяраг) Догрудан?

Казымов — Бәс нечә? Бәлкә галасыныз?

Шумская — Йох, мән ишә кетмәлийәм. Бу саат кедиб кәмиләрин капитанлары илә давая башлаячагам. Дүнән дәниз лап гудурмушду, кәмиләр буруглара ян ала билмирди. Букүн сақитләшиб, ишимиз чоходур. Һайыф, сизинлә гала билсәйдим, чох яхшы оларды.

Казымов — (тә'кидлә) Бәлкә бир аз галасыныз.

Шумская — Йох, йох, үст-башым да фәрли дейил. Дейин, бура кәлсинләр.

Казымов — Бу саат көндәрәрәм. Кедәйин, Николай Михайлович. (Емәк отагына кедирләр. Фирәнкиз илә Рәшид кәлир)

Шумская — Рәшид! Фирәнкиз! (Икисини дә гучаглайыр) Сизә бөйүк хошбәхтлик арзу эдирәм! Анчаг мәни бағышлайын, сизин яныныза хүсуси кәләчәйәм. Ди сағлыгла галын! Тәләсирәм!

(Онлара данышмаг үчүн маңал вермәйиб кедир)

Фирәнкиз — Башым лап һәрләнир. Бир кечәдә көр нә гәдәр һадисә олуб. Рәшид, баша дүшүрсән, һамы бизи тәбрик эдир. Бизи — сәнилә мәни, баша дүшүрсән?

Рәшид — Даһа бурда гәрибә явар ки? Өмрүмүз бою кизли кәзмәйчәкдик ки. Паркларыи скамьларында әйләшиб пычылдамагдав тәнкә кәлмәмисән? Лә'нәт шейтана, кеч-тез әвләнмәлийдик, я йох!

Фирәнкиз — Аһ, Рәшид, сән нә кобуд оғлансан! Неч баша дүшмүрәм ки, сәни нечә севмишәм!

Рәшид — Элә мән өзүм дә буна тәоччүб эләйирәм. (Ону гучаглайыр.) Мәним дә башым һәрләнир. Кедәк, Фирәнкиз!

Фирәнкиз — Һара? Дәли олмусан, нәдир. Ахы чамаат бизим тоюмуза кәлиб.

Рәшид — Кедәк, Фирәнкиз. Мән өзүмү адахлы кими һисс эдә билмирәм. Кедәк.

Фирәнкиз — (онун көксүнә гысылыр) Рәшид, дүз демирәмми, биз яхшы яшаячагыг. Мәнә элә кәлир ки, инди сәнинлә кениш вә ишыгы бир йола чыхмышыг. Биз бу йолла кедәчәйик, гаршыдан бойланан күнәш исә бизим бу бөйүк йолумузу ишыгландырачаг.

Рәшид — Бу сәни горхутмур ки? (Әли илә узагдакы дәнизи көстәрир) Ахы бизим йолумуз һәмишә раһат олмаячаг. Бу дәниздә шиддәтлә күләкләр әсәчәк. Көпүклү далғалар курулдаячаг, бә'зән дә фыртына гопачаг.

Фирәнкиз — Рәшид, әзизим, чалышмалыйыг ки, көпүклү далғалар олмасын. Мән ме'марам, мәнимки ватман кағзыдыр, бир дә ки, рәнк-бәрәнк туш.

Рәшид — Һәлә бир даян, мән сәнә балыг кими үзмәк өйрәләчәйәм.

Фирәнкиз — Йох, Рәшид. Мән дейәнә гулаг ассан икимиз үчүн дә яхшы олар. Сәлим әминин бу барәдә өз фикирләри вар. Дейәсэн, бизи ахтарырлар. Кедәк, яхшы дейил.

Рәшид — Кәл бурдан кедәк, Фирәнкиз. Валлаһ, неч билмирәм өзүмү нечә апарым, кедәк.

Фирәнкиз — Ахы, Һара?

Рәшид — Кедәк сәни бир аз кәтердә кәздирим. Билирсәнми нә гиямәтдир. Сүр'әтлә кәтер, ай ишыгы, инчи кими парлаян сулар...

Фирәнкиз — Рәшид, сән дәли олмусан?..

Рәшид — (әһтирасла) Бир дәнизә бах, лап әримеш гурғушун кими нә-

фәс алыр. (Фирәнкизи өз далынча дартыр)

Фирәнкиз — Доғрусу, дейәсэн мән дәлийә раст кәлмишәм.

(Гапынын далындан йох олурлар. Рамазан, Горин, Казымов вә кәш-фийятчылар әлләриндә шәраб долу бадәләр кәлирләр)

Горин — Бу нәдир, йохса бәй илә кәлин гачыб?

Рамазан — Ола биләр. Рәшид мәнә дейирди ки, чох сыхылыр, сүрүшүб гачмаг истәйир.

Рәфигә — (күлүр) Яхшы ки, кәлини дә өзү илә гачырмагы яддан чыхармайыб.

Горин — Рәшид яхшы оғландыр. Әлбәтгә, онунла раһат доланмаг асан олмаячаг.

Рамазан — Рәшид гызыл кими оғландыр! Мәни дә, йолдашларымы да адам эләйән о олду. Биз дәнизин дибиндәки хәзинәләри ахтарыб тапмагы Рәшиддән өйрәнмишик. Дәнизи севмәйи дә мәнә о өйрәдиб. Бәли, инди мән дәнизи севирәм! Онда нә гәдәр дә гүдрәтлә көзәллик вар! Бир дә көрүрсән ки, сулар күнәшин шүалары алтында чилвәләнир. Инсаны аһәнрүба кими өзүнә чәзб эдир. Онун сакит ләпәләриндән мәһәббәт пычылтылары дуялур. Лакин, бир дә көрүрсән күкрәди, чошду! Яралы вәһши кими нә'рә чәкди! Далғалар элә габарды, булутлара галхмаг истәди. Лакин, ора чата билмәйәчәйини һисс эдәрәк, гәзәблә гаялара чырпылды. Далғалар араланды, санки сәни удмаг истәди... Дәниз нә гәдәр гүдрәтлә, нә гәдәр көзәлдир! Нәдәнсә мәнә элә кәлир ки, Рәшид дә өз чошғун хасиййәти илә бизим дәнизә бәнзәйир. Ичәк Рәшидин, Фирәнкизин сағлыгына! Гой, мәним дә балаларым онлара охшасынлар.

Рәфигә — Бура бах, баладан габаг өзүнә гыз тап.

Рамазан — Тапмышам. Өзү дә дәнизин көпүклү гойнунда. Далғалар вуруб ону буругдан дәнизә салмышды. Мән онун сәсини эшидән кими, өзүмү гайыгдан суя атдым.

Үзүб о ерә чатанда көрдүм ки, һеч кәс йохдур. Бирдән далғаларын көпүкләри үзәриндә ону көрдүм. О, далғалар арасындан...

Рәфигә — (шән бир сәслә) Афродита кими дәнизин көпүклү синәсиндән зүһур этди.

Рамазан — Ады Сүрмәдир! Биз, дәнизи даһа да чох севмәйә башладыг. Чүнки о, бизи бир-биримизлә таныш этмишди.

Горин — Афәрин! Көзәл гыздырмы?

Рамазан — Афродита!

Горин — Бәс нийә өзүнлә кәтир-мәмисән?

Рамазан — Сүрмә нөвбәдәдир. Биз тез-тез көрүшә билмирик. Мән ишә кедәндә о эвә кәлир, мән эвдә оландә о ишдә олур. Биз чох вахт дәниздә көрүшүрүк. Кәтерләримиз бир-бирләринин янындан кечәндә әл әдиб саламлашырыг.

Горин — (фикирли һалда) Нә этмәк олар, иш ерләри дә күндән-күнә узаглашыр. Һәятымызын бүтүн башга ишләри исә саһиллә әлагәдардыр. Буна көрә дә севкилиләр чох вахт дәниз йолларында көрүшүрләр. Йох, биз адалары яшайыш үчүн ярарлы шәклә салмалыйыг. Һә, ядыма дүшмүшкән дейим ки, Сәлим Гурбанович, эшитмишәм ки, саһилдә сарай тикмәк истәйирләр; бураны шәһәр һалына салмаг истәйирләр?

Казымов — Һә, биз чохдан бу мәсәлә илә мәшғулуғ. Бир аздан сонра бу саһили танымаг олмаячаг. Өзү дә, лайиһәси Фирәнкизиндир.

(Фирәнкиз кәлир. Онун палтары яшдыр)

Казымов — (тәләсик онун габағына кедир) Нә олуб? Рәшид һаны?

Фирәнкиз — Буруглардан һансынын исә борусу партлайыб. Нефт дәнизә ахыр, Рәшид ора кетди.

Горин — Борү партлайыб? (Тәләсик кейинир) Бағышлайын, достлар. кетмәлийәм.

Рамазан — (йолдашларына тәрәф дәнүб дейир) Ушаглар, кедә-

йин, биз орада олмалыйыг. Рәшид һара, биз дә ора (сәс-күйлә, көрүшүб видалашырлар).

Казымов—Николай Михайлович, бир дәгигә көзләйин, мән дә кедирәм. (Кедирләр. Фирәнкизлә Рәфигә галыр)

Фирәнкиз — Рәфигә, сизин фикринизчә мән дүз һәрәкәт этдимми?

Рәфигә — (фәрәһлә) Бәс нечә? Әлбәттә! Аһ, нә гәдәр дә романтикдир! Һәтта сизин гачмағынызын өзү дә чох көзәл олду.

Фирәнкиз — (разы һалда) Амма мән, бу романтикадан бир аз горхурам.

(Ишыг сөнүр, ишыглар енидән яндыгда яваш-яваш шәфәг сөкүлмәйә башлайыр. Фирәнкиз пәнчәрәнин габағындакы диваның үзәриндә узаныб үстүнү шалла өртмүшдүр. Рәшид йорғун һалда әһтиятлы адымларла ичәри кирәрәк күлүмсүнүр. Онун әйиндәки брезент палто мазута булашымыш вә башдан-баша яшдыр. О, пәлтосуну чыхарыб дивана яхынлашыр вә бир баш дөшәмәнин үзәриндә отуруп; һеч бир сөз демәдән Фирәнкизи өпүр, Фирәнкиз диксиниб ериндән галхыр вә диванын архасына сөйкәнир).

Фирәнкиз — (пычылытлы илә) Кимдир?

Рәшид — Сә... Мәнәм, Рәшид...

Фирәнкиз — Сәндән дәниз гоһусу кәлир.

Рәшид — Сән буна алышмалысан.

Фирәнкиз — Нечә, һәмишә тәк галмаға, сәндән узаг олмаға алышмалыям? Йә'ни һәмишә белә олачаг? Һәр күн?

Рәшид — Сән өз тәлеини кимлә бағладығыны билирдин.

Фирәнкиз — Рәшид, мән сәнин арвадынам.

Рәшид — Мән чох хошбәхтәм!

Фирәнкиз — (онун бойнуну гучаглайыб) Енә дә сачларың япышган кимидир. Рәшид, дейәсэн мән дәнизә нифрәт этмәйә башлайырам.

Рәшид — Нә тез? Сән мәни дәнизә гысганырсан?

Фирәнкиз — Һә, гысганырам!

Рәшид — (күлүр) Яхшы рәгиб-синиз. Яхшы, эвимизе кетмәлийик. Шейләрин һардадыр?

Фирәнкиз — Будур, бу чамаданлар, бу да чертйожлар. (Нәвазишлә ону охшайыр) Рәшид, даһа мәни гоюб кетмәйәчәксән ки? Мән әввәлдән демәк истәмирдим. Анчаг гой дейим: әмим сәни өзүнә муавин көтүрмәк истәйир. Сән һәмишә мәним олачагсан. Бир аз бурда галыб, сонра Бакия көчәрик. Сән чох бачарыглысан. Сән мүтлөг артыб йүксәләчәксән. Мән дә өз сәнәт-карлығымы тәкмилләшдирәчәйәм. Күнүмүз хош кечәчәк, хошбәхт олачагыг.

Рәшид — Фирәнкиз, әзизим, мән дәнизин дә дәринликләрини тәдгиг әтмәк истәйирәм.

ИКИНЧИ ШӘКИЛ

Һәмин отаг. Бир нечә күн кечмишдир. Хәстә Қазымов чарпайыда узанмышдыр. Устүндә телефон чиназы вә дәрман шүшәләри олан тумбочканы чарпайынын янына чәкмишләр. Қазымов тәләсик нә исә ызыр. Шумская дахил олур.

Шумская — Ичазә вар? Бағышлайын, Сәлим Гурбанович, мәни чағырмышдыныз?

Қазымов — Аа... Елена Александровна?... Буюрун, буюрун әйләшин, хаһиш әдирәм. Неч билмирәм бу грип мәни һарда яхалайыб, дава-дәрман атмагдан йорулмушам. (Башынын һәрәкәти илә пәнчәрәдән көрүнән маяка ишарә әдир). Сабаһ маякын яхынлығында ени сарайын тәмәли гоюлачаг. Нитг һазырламаг лазымдыр. Мүхбирләр, фотографлар, кино ишчиләри кәләчәкләр.

Шумская — Көрмүшәм, бәли, маякын лап юхары тәрәфиндә трибуна дүзәлдибләр, халчаларла бәзәйибләр.

Қазымов — Сиздән бир хаһишим вар: хәбәр верин ки, «Һәзи Асланов», «Кәспиетс», «Үмид» кәмиләри фәһләләри кәтирсин.

Шумская — Кәмиләр һәлә сәһәр-дән йола дүшмүшләр.

Фирәнкиз — Йох, әзизим, сән мәним янымдан неч ерә кетмәйәчәксән.

Рәшид — Һәр дәфә, үрәйимин бир парчасыны сәнин янында гоюб кедәчәйәм.

Фирәнкиз — Йох, бу азыр, мәнә сән өзүн лазымсан. Бүтүнлүклә.

Рәшид — (чамаданлары көтүрүр) Фирәнкиз, мәни дәниздән айырмаг олмаз! Һәлә дүняда белә бир гүввә яранмайыб!

Фирәнкиз — Бәс мәним мәһәббәтим? (Енә дә онун бойнуну гучаглайыр) Ахы мән сәни сеvirәм, Рәшид. (Онлар гучаглашырлар, чамаданлары көтүрүб гапыя тәрәф йөнәлирләр).

Пәр дә

Қазымов — Елена Александровна, валлаһ сизи гызыла тутмаг лазымдыр, гызыла! Һә, көрүм даһа нә дейәчәкдим. Һә... оркестри унутмайын. Нитгим һазырдыр. Вәсса-лам, Элә буну дейәчәкдим. (Нәвазишлә) Һәләлик кәлән-әләйән йохдур. Биз тәкликдә даныша биләрдик.

Шумская — Тәкликдә? Буюрун, Сәлим Гурбанович.

Қазымов — (бир гәдәр тәрәддүдән сонра) Елена Александровна, мәзунийәт алмаг мәсәләсиндә ни-йә мәним рәйимлә һесаблашмадыныз?

Шумская — Ахы сиз рәдд әдирдиниз.

Қазымов — Яхшы, бәс неч фикрләшмирдиниз ки, Қазымов да инсандыр, сиздән айры галмаг истәмир.

Шумская — Мәндән? Сәлим Гурбанович, нә исә мән сизи баша дүшә билмирәм.

Қазымов — Йә'ни бу гәдәр дил билмәзсиниз? Йәгин сиз бир чох әләмәтләрдән баша дүшүрсүнүз ки, мәнә нәинки бир бачарыгы муһәндис кими хош кәлирсиниз, кәзләйирдиниз ки, мән һәр шей ачыг данышым? Буюрун, мән ачыг

данышырам. (Әлини онун әлинин үс-түнә гоюр)

Шумская — (өзүнү итирэрәк) Неч бир шей баша дүшмүрәм! Сәлим Гурбанович, ахы сиз ки, чохдан эвлесиниз... Рәфигә һәмишә мәнә дейрди ки, сиз чох айләчанлы адам-сыныз.

Казымов — Нә әйби вар, элә бу чох яхшыдыр ки, сиз дә, Рәфигә дә бу фикирдәсиниз. Онда чамаат ара-сында деди-году, сөз-сөһбәт дә ол-маз. Бу бизим үчүн даһа яхшыдыр.

(Рәфигә ичәри кирир. Казымов о дәгигә бәркдән өскүрмәйә башла-йыр).

Рәфигә — Лена, сән бурадасан? Гой бир сәни өпүм, элә бил бир ил-дир ки, сәни көрмүрәм. Көрүрсәнми кишимә нечә союг дәйиб? Аләм гарышыб бир-биринә; бир яндан бу нахошлайыб, бир яндан мантйорлар радиола үчүн антена чәкмәйә кәлиб-ләр, гуллуғчу тозсоран машины ишә салыб, мән дә ки, галмышам орталыгда. Вурнухурам о ян-бу яна. Кемәйим дәймәкдәнсә даһа да мане олурам. Сонра вахтын олса бир мәнә дәй, әмәлли-башлы отураг... (Ке-дир).

Шумская — (көз яшларыны күч-лә сахлаяраг) Демәли белә...

Казымов — Дейәсэн ағлайыр-сыныз? Көзләринизи силин, Лена, мәнән инчимисиниз? Бир өзүнүз фикирләшин, инсан кәлди-кәдәрдир. Адамын беш күн өмрү вар. Нә гәдәр чалышсаг да ону узада билмәрик. Тәссүф ки, бу ишдә ачизик. Аичаг күнүмүзү хош кечирмәк өз әлимиз-дәдир. Йохса сиз, дул гадынлар ки-ми үзүнтүлү ағыр бир һәят кечирмәк тәрәфдарысыныз?

Шумская — (явашдан) Мәним әрим чәһһәдә һәлак олмушдур. Он-дан бир оғлүм вар. Мән сизин ери-низә хәчаләт чәкирәм, Сәлим Гурба-нович.

Казымов — Демәли белә... (Өс-күрүр) Кедин, йохлайың көрүн «Һә-зи Асланов», «Кәспиетс», «Үмид» нә вахт кәлир.

Шумская — Сиз нә чүр инсансы-

ныз! (Кәскиң бир һәрәкәтлә ердән галхыб кедир).

Казымов — (Нәзәрләри илә ону мүшайиәт эдәрәк) Кетди... 99 фаиз инанырдым ки, буну эшитчәк севинә-чәк, амма будур... Лә'нәт шейтана, неч билмиром нечә шейдир. Буда-мы тәсадуғдур, йохса, букүн һәф-тәнин биринчи күнүдур. Ағыр күн-дур...

(Фирәнкизлә Рәшид кәлирләр)

Казымов — Чаваң ашигләрә эшг олсун!

Фирәнкиз — (севинчәк) Салам! Әми, дейәсэн, союгламысан? (Әли илә онун алныны йохлайыр). Мо-руг мүрәббәси илә чай ичмәк ла-зымдыр. Хала һардадыр? (Емәк ота-ғына кедир).

Казымов — Әйләш, Рәшид. Коняк мейлин йохдур? Йох? Яхшы, аилә һәятын нечәдир?

Рәшид — (күлүмсүнәрәк) Нийә, яваш-яваш алышырам.

Казымов — Амма гардашым яман сәс-күй салмышды һа! Аз гал-мышды ки, гол-габырғамы сынды-рыб хурд-хәшил эләсин. Ону да таг-сырландырмаг олмур. Өзү-өз әли илә гызынын гундағыны бағлайыб, лай-ла дейиб... Истәйир ки, өвлады хош-бәхт олсун...

Рәшид — Мән әминәм ки, Фи-рәнкиз мәнимлә хошбәхт олачаг. Һә-мишәлик.

Казымов — Мән дә әминәм, чүнки сәнә инанырам. Сән мөһкәм адам-сан, Рәшид. Кәләчәйин парлагдыр. Анчаг һәләлик бир беш-алты ил ашағыларда әлләшмәли олачагсан. Ондан сонра бәлкә бәхтин ачыла. Гуллуғуну бөйүдәләр, яхшы пуллу ер тапасан. Эшидирсән?

Рәшид — Эшидирәм, Сәлим Гур-банович.

Казымов — Амма мән, о беш-алты или сәнә бағышламаг истәйирәм, сәни өзүмә муавин эләмәк истәйирәм.

Рәшид — Фирәнкиз учундан-гу-лағындан мәнә данышыб.

Казымов — Һә, мәним бир кәл-мә сөзүм кифайәтдир. Вер өзүнү мән-ним кәлкәмә. Күрәкләрим энлидир.

архамда далдаланарсан. Неч өзүн дө һисс элэмэзсэн ки, нечө артыб ирәиләмисән.

Рәшид — (мүлайим бир төврлө) Анчаг мән канторда муавин ол-маг фикриндә дейиләм, Сәлим Гурбанович. Мән кеологам, кәшфийятчыям, мөним ишим ахтарыш апармагдыр. Мән һелә ушаг вахтындан бу саһилләрдә балыг тутмушам. Һелә о вахтдан дәнизи севмишәм.

Казымов — Бу өз ериндә, анчаг адам кәрәк, неч олмаса, бир беш күн өвү үчүн хош өмүр сүрә, я йох?

Рәшид — Мәкәр мән дәниздә нефти өзүм үчүн ахтармырам? (Пауза)

Казымов — Гардашым Әлимухтар дейир ки, дәниз адамы чалхалайыр. Адам да чалхалананда йыхыла биләр. Өзү дө элә йыхылар ки, бир дө аяга галха билмәз. Һелә бу яхшыдыр. Ерли-дибли мөһв ола биләр. Анчаг үстүнә халылар дөшәнмиш мөрмөр пиллөләрлө галхмаг исә...

Рәшид — Бу дағын дөшүндә тикмәк истәдийиниз пиллөләрдән демәк истәйирсиниз? О тәпәнин үзәриндә тикиләчәк сарая галхан пиллөләрдән? Мән гайынатама дейәрдим ки... (мөзәммәтлө) Сәлим Гурбанович, ахы бу сәс-күй нәйә лазымдыр. Бу нә маскаралдыр һазырлайырсыныз? Нәһәнк сарай, мөрмөр пиллөләр, гәзетдә мөгаләләр, фотографлар, гучаглашмаг, өпүшмәк...

Казымов — Йохса, сән көзәл вә ярашыглы һәятын әлейһинсән?

Рәшид — Көзәл вә ярашыглы һәяты бизим истәдийимиз ерләрдә гурмаг лазымдыр. Бу һәяты Хәзәр дәринликләринә доғру, инди бош вә кимсәсиз олан адалара тәрәф апармаг лазымдыр. Биз исә бу һәята узагдан-узаға баха-баха галмышыг.

Казымов — Рәшид, яхшы ки, гардашым бурада дейил, бу сөзләри эшитмәк она чох ағыр оларды. Мөрмөр пиллөләр дө, сарай да онун гызы Фирәнкизин лайиһәси әсасында тикиләчәк. Фирәнкиз қәләчәйә бәсләдийи бүгүн арзу вә үмидләрини бу лайиһәйә гоймушдур.

Рәшид — Бағышлайын, Әлимухтарын фикри һарада исә орталыглар-

да гуртарыр. Далысы сизни фикриниздир. (Байырдаң Рамазанын сәси эшидилир.

Ер үзүндә нечә-нечә дәниз вар, Бир дәнизә вурулмушам үрәкдән.

Гардаш кими олмушдур о хәбәрдар

Гәлбимдәки һәр арзудан, диләкдән...

Бизимкиләрдир. Бир аздан Сакиг бухтая йола дүшәчәйик. (Рамазан галыда көрүнүр).

Рамазан — Салам, биз һазырыг. Көминин йола дүшмәсинә ярым саат галыб.

Казымов— (пәнчәрәйә бахыр) Бондарчуг, Бабаян, Алексей, бу нәдир? Мөним пәнчәрәмин алтында гызла нийә гучаглашырлар?

Рамазан — Пиядаларла видалашырлар. Сәфәримиз горхулу олдуғу үчүн баш мүһәндисдән утанмырлар.

(Сүрмә тәнкнәфәс һалда ичәри кирир)

Сүрмә—Аһ, өзүмү күчлө етирмишәм, Сәлим Гурбанович, Рәшид, бағышлайын. Даһа даяна билмәйиб бура кәлмишәм... Рамазанла көрүшмәк үчүн катери элә говурдум ки, аз гала гуш кими учурду... Пирчаллада мәнә дедиләр ки, бу саат йола дүшәчәксиниз. Мән дө дүз бура кәлмишәм.

Казымов—Нә олар, гызым, эйби йохдур, өз эвиндир. (Пәнчәрәйә бахыр)

Рамазан—Сүрмә, көзүмүн ишыгы...

Рәшид—Мән дө кедим көрүшүм.

Сүрмә—(мәфтунлуғ андыран бир пычылты илә) Рамазан, Рамазан... Элә биз һәмишә бу чүр көрүшәчәйик? Аяг үстү? Көрүшүн севинчи һелә гәлбиндән чыхмамыш, айрылыг үчүн гәм емәли олурсан.

Рамазан — Эйби йохдур. Сүрмә, гарталлар милчәк овламыр! Сакиг бухтадан гайындан сонра мүдирийәтдән хаһиш эләрик мұкафат әвәси бизи бир дөстлө ишләмәйә салар. Бир аз да дөз, Сүрмә, даһа аз галыб.

(Казымов өскүрүр)

Сүрмә—Һеч яхшы дүшмәди, нә мәнә, нә сәнә, бир баш ичәри сохул-дум. Сәлим Гурбанович, хәстәсиниз дейәсән?

Казымов — Һә... Пәңчәрәнин о тәрәфиндә мәнәббәг, гонаг отағында мәнәббәг, орталыгда—емәх отағында исе нахошлуг, грип, 37 дәрәчә гыздырма... Һеч еридир?

(Рәшид сүр'әтли аддымларла емәх отағындан кәлир)

Рәшид — Кедәк, Рамазан, Саламат галың, үмидварам ки, биз кәләнә гәдәр сағаларсыңыз. Сәлим Гурбанович. (Кедирләр. Казымов дәрман ичир, байырдан маһны сәси эшидилер).

Ер үзүндә нечә-нечә дәниз вар,
Бир дәнизә вурулмушам

үрәкдән...

(Горин ичәри кирир)

Горин — Салам, бу нәдир, нахошламысыңыз дейәсән? Ишләр дәйишди. Халчалары, шуарлары маякдан чыхармалы олду. Өзүлүн гоюлмасы да ләғв олунду.

Казымов — (тәшвишлә) Нийә, нә үчүн?

Горин — Фәһләләрин далынча кәми көндәрмисиниз?

Казымов—Көндәрмишәм. «Үмид», «Кәспитс», «Һәзи Аслапов» кәми-ләри.

Горин — Бүтүн кәми-ләр бош гайдыб. Фәһләләрдән Һеч кәс тәнтә-нәйә кәлмәк истәмәйиб. Сәбәбини баша салым?

Казымов — (әсәбиликлә) Элә бу дәгигә, сиздән бир аз габаг Рәшид Гафаров мәни баша салмаға чалышырды...

Горин — Чалышырды? Һәлә о билмирди ки, гәсәбәнин дәйишдирилмаси мәсәләси кәшфийят үчүн айрылан пулларын һесабына нәзәрдә тутулмушдур. Онда о, сизи баша салмаға йәх, юмруг давасына чәкәрди.

Казымов—Демәли биз, адамларын гайғысына галмамалыйыг? Онларын яхшы яшамасы үчүн, өз шәһәр-ләри, өз сарайлары, ерләри, бул-

варлары олмасы үчүн чалышмама-लयыг?

Горин — Бүтүн бунлар орада — нефт чыхан ердә олмалыдыр.

Казымов — Бир шәртлә: әкәр Сәкиг бухтада кәшфийятчылар даяна билсәләр, үмумийәтлә орадан нефт чыхса...

Горин — Сиз элә билирсиниз, даяна билмәйәчәкләр? Нефт чыхмая-чаг?

Казымов — Мән... (Пауза. Горин көзләйир. Казымов ериндән галхыр, пежамасынын дүймәләрини бағлайыр) Гәрибә суалдыр. Николай Михайлович, даһа биз нә үчүнүк, әкәр даяна билмәсәк, нефт чыхармаға найл олмасаг, даһа нәйә кәрәйик? Анчаг, һәләлик мән Һеч бир шей демирәм.

Горин — Йолдаш Казымов, кәлин бу башдан бир шәрт кәсәк, кәлин сизинлә бүтүн фикирләримиз, мәгсәдләримиз һаггында һәмишә учадан данышаг. Сәсимиз вә сөзүмүз айдын олсун.

Казымов — Яхшы, шәртләшдик. Папирос истәйирсинизми? (Папирос яндырырлар) Мәндә гәрибә бир фикир ояныр. Николай Михайлович, дейәсән ахы Шумская илә о сөз, араны дүзәлтмисиниз.

Горин — (өзүнү итирәрәк) Бу нә сөздүр?

Казымов — Һа, һа, һа. Сиз лап ушаг кимисиниз, өзүнүзү һийләжәр-лийә вура билмирсиниз.

Горин — Һм... (Үстүнә кител асылмыш стула баһараг) Бунун зәрәри йохдур, даһа пис адамлара раст кәлмәк олур. Мисал үчүн көрүрсән ки, габағында бир адам дуруб, сән бу адамда кителдән башга бир шей көрмүрсән. Буна көрә даһа дигәтлә баһмаға башлайырсан. Амма енә дә нәзәрләрин гәрибә бир мүгәввадан башга бир шей көрмүр—көрдүйүн шей ялныз тәбәссүм вә кител олур.

Казымов — (өзүнү итирмәйәрәк) О мүнәндис гадыны демәк истәйир-синиз?

Горин — Һансы мүнәндис гадын?

Казымов — Мән Пирчалада олан.

да гәрибә бир әһвалат эшитмишдим. 14—15 ил әввәл мә'дәнләрдә Николай вә Серкей адлы ики кәнч мүһәндис варды. Вурур бура Лена адлы чаван бир талибә истәһсалат тәчрүбәсинә кәлир. Дейирләр ки, Николай чох яхшы оғланды. Нечә дейәрләр, лап чанлара дәйән адамды. Яхшы китара чалармыш, охуярмыш. Гәмин Николай Леная вурулур. Анчаг, нәдәнсә, гыз Серкейә кедир.

Горин — (гаш-габаглы һалда) Даянын, мән сизә бу әһвалатын мабәдини данышым. Мән дәфәләрлә Ленаны Серкейин әлиндән алмаға чалышдым. Мән ону даһа чох се-вирдим. Буна көрә дә дүшүнүрдүм ки, ону алмаға мөндә даһа чох әсас вар. Серкей мүһарибәйә кедиб чәб-һәдә һәлак олду. О, өлүб, баша дүшүрсүнүзмү? Даһа бир дә бу кечмиш һадисәни хатырламаг сизин нәһинизә лазымдыр?

Казымов — Идарәнин дөфтәрханасында Шумскаяны мә'зунийәт үчүн ики әризәси вар. Бү әризәләрдән биринә Казымов язмышдыр ки, кайторда ишләр кәркин олдуғу үчүн Шумскаянын хаһишини рәдд этмәк, о бирисиндә исә директор Горин она мә'зунийәт верилмәси үчүн имза атмышдыр.

Горин — Сиз инчимисиниз?

Казымов — Мән сизин еринизә инчийирәм. Инсанлар фактлары мән-тиги сурәтдә әлагәләндирмәйи се-вирләр. Мән буну сизә бир дост ки-ми дейирәм.

Горин — (Хүсуси бир айдынлыг-ла) Нә дейирәм ки, чох сағ олун. Рәшид һардадыр?

Казымов — Пирчалаә кедиб, онун дәстәси йола чыхмаға һазырлашыр.

Горин — Әлә бунун үчүн дә ону көрмәлийәм. Гә, ери кәлмишкән де-йим ки, о тикинти мәсәләсини өзүнүз һәлл этмәлисиниз: лайиһә нечә яра-дылыб, нечә пул бурахылыб, ким чаваб вермәлидир, хәрчләри һансы һесаба аид этмәк лазымдыр?

Казымов — (тәләсик) Һамысы-ңы өз үзәримә көтүрүрәм, бу ишлә өзүм мәшғул оларам, архайын олун.

(Горин кедир. Фирәнкизлә Рәфиғә ичәри кирирләр).

Рәфиғә — Көрмүсән, Сәлим, «Огонйок»ун тәзә нөмрәсидир. «Рос-сия» теплоходунун шәклини чәкиб-ләр. Бир бах, нечә дә көзәлдир. Лифтләр, ресторанлар, чиммәк үчүн һовуз, лүкс каюталар... Фирәнкизлә Рәшид пайызда бу кәми илә кәзин-тийә чыхмағы гәрара алмышлар.

Казымов — Нә дедин? Тепло-ход, пайыз?.. (Әсәби бир һәрәкәтлә һазырладығы нитгин мәтнини чы-рыр)

Фирәнкиз — Әми, нейләйирсән?

Казымов — Нитгими чырырам. Парчаларыны да күлгабына аты-рам! Вәссалам, гуртарды! Митинг, өзүл гоймаг шәнлийи олмаячаг! Ти-кинтини ләғв этдиләр!

Фирәнкиз — Нечә, нә дедин? (Яваш-яваш стула әйләшир)

Казымов — Гочалар демишкән, о бир олан аллаһ шаһиддир ки, мән-ним нә гәдәр көзәл мөгсәдләрим вар иди, Мән сәни бу итин гудуран еринә кәтирмишдим ки, адамлар сәнин яратдығыны, бу боз төпәни синә-синдә нечә гәшәнк бир күлустаң сал-дығыны көрүб һейрәт этсинләр. Биз-дә ме'марлары севириләр. Бу тикинти исә чох бөйүк бир тикинти олачаг-ды. Өзү дә һәгиги, реал бир шей иди. Мән, ирәли кедәрдим, сән дә әринлә архамча кәләрдин. Тәәссүф ки, әри-нин фикирләри башгадыр.

Фирәнкиз — О, тикинтинин әлей-һинәдир?

Казымов — О, үфүгләрә дә әл атмаг, дәнизин дәринликләриндә нефт ахтармаг истәйир. О һамыны узаг адалара тәрәф дартыб апармаг истәйир.

Фирәнкиз — (күчлә эшидиләчәк бир сәслә) Бош, кимсәсиз адалар, иланлар, дәли күләкләр, гылынч ки-ми кәсән союг фыртыналар, исти яй бүркүсү...

Казымов — О, сәни юхары гал-дырмагданса, кет-кедә башындан басачаг. О, истәйир ки, сән әввәлчә чадырларда, сонра тахта барақта, балача эвләрдә яшаясан. О, истәйир

ки, ичмәли сую сизиң үчүн паслы чылакларда кәтирсинләр.

Фирәнкиз — Сәлим әми, бәс-дир, әлә данышмайын. Сиз Рәшидин хәтрини истәйирдиниз, бизи сиз ташың этмисиниз... Сизә нә олду?..

Казымов — Әкәр гардашым бунун үчүн гол-габырғамы сындырсаңды, инди мән севинәрдим.

Фирәнкиз — Әми!..

Казымов — Әзизим, тикинти һаггында бәсләдийимиз бүгүн үмид вә арзулары, Горинлә Рәшидин үзүндән бир дәфәлик торпаға көммәли-йик.

Фирәнкиз — Рәшидин үзүндән? Әлә демәйин, хаһиш әдирәм! (Өзүнү итирәрәк пәрт бир һалда чыхыр)

Казымов — (сүн'и бир аһ чәкәрәк) Языг гыз. Ядындамы, сәнә дейирдим ки, Рәшиддән көзүм су ичмир?

Рәфигә — Әлә һәмишә сән хофлы адамлар кими сәксәкәдәсэн. Әзизим, ахы, о гардашын гызынын әри-дир.

Казымов — Горинин нәзәриндә исә намизәддир. Мәним еримә, бәли, мәним еримә намизәддир.

Рәфигә — Сән буна әминсәнми?

Казымов — Горин бура кәлән кими мән буну баша дүшмүшәм. Анчаг, мән ону габаглайыб Рәшидлә гоһум олдум. Букүн дә она тәклиф этдим ки, мәним муавиним олсун.

Рәфигә — Нийә?

Казымов — Бә'зи муавинләр өз рәисләринин көлкәсиндә доланырлар. Онларын инкишафы рәисдән асылыдыр, нечә истәсә әлә дә әләйәр.

Рәфигә — Сәлим, бә'зән сән о гәдәр гәддар олурсан ки...

Казымов — Хошуна кәлмир, һә?

Рәфигә — (фикирли һалда) —

Мән сәнин арвадын олан күндән, о мәшһур үч мәләкин йолу илә кеди-рәм. Чалышырам ки, нә пис шей көрүм, нә пис шей әшидим, нә дә пис сөzlәр данышым.

Казымов — Әлә буна көрә дә бизим арамыз дәймир. (Зарафатла) Бу мәним үчүн чох гиймәтлидир, мән яхшы баша дүшүрәм ки, гадын олуб, пис шей көрмәмәк, эшитмәмәк бөйүк ишдир. Амма, гадын олуб пис шей данышмамаг гәһрәмәнлыг кәс-тәрмәк кими шейдир.

Рәфигә — Яхшы, де көрүм Рәшид разылыг верди?

Казымов — (башыны йыргала-яраг) Рәшид дәнизә чан атыр. Ени кәшфийят ерләринә кетмәк истәйир. Өзү дә нә гәдәр дәнизин дәринлик-ләринә доғру узаглашырса, бир о гәдәр дә намизәдлийә яхынлашыр. Башланғыч үчүн Горин онунла бир-ликдә мәним тикинти планларымы дармадағың этди. Нә әйби вар, мән Рәшидин хәтрини чох истәйирдим. Һәмишә онун һаггында яхшы фикирдә олурдум.

Рәфигә — (тәшвишлә) Йохса фикрин дәйишиб? Бундан сонра она нифрәт әдәчәксән?

Казымов — Әлбәттә, гадын мән-тигинә галса, буна нифрәт дейиләчәк. Анчаг өз фикримә галса мән бир һәгигәтә рәайәт этмәйә чалышы-рам. Дейирләр, Мәһәммәд дә әввәл өз чанына дуа әләйиб, сонра башга-ларыны яда салыб. Сәнә нә олду?

Рәфигә — Сәлим, Сәлим... (Онун синәсинә гысылыр) Нийә баша дүш-мүрсән, мән нәинки сәнин һаггында пис шей эшитмәк, пис шей көрмәк, пис шей данышмаг, һәтта сәнин һаг-гында пис шей фикирләшмәк белә истәмирәм...

П э р д э

ИКИНЧИ ПӘРДӘ

ҮЧҮНЧҮ ШӘКИЛ

Рәшидин мәнзилиндә емәк отағы. Пианино, радио чиһазы, телефон, столүстү лампа. Фирәнкиз тәгвимин

бир варағыны чыраг отагда кәзи-шир. Телефон зәнк вурур.

Фирәнкиз — (яхынлашыб дәс-

тәйи көтүрүр) Бәли, бәли, Бакы чагырыр? Ата, данышан мәнәм, Фирәнкиздир! Яхшыям, лап яхшыям. Ата, кәл. Онда нәйи яхшыдыр? Дедим ки, лап яхшыдыр? Валлах, һеч билмирәм ки, нә дейирәм, кәл, кәл, ата. Элэ биринчи автобуса мии кәл. Көзләйирәм. (Дәстәйи еринә гоюб, фикри дагыныг һалда стол үстүндәки китаблары көтүрүб гоюр, сонра палтосуну көтүрүб кедир. Сәһнә бир гәдәр бош галыр. Горин кәлир. Оун кәмәриндән ики өрдәк, чийниндән исә түфәнк асылмышдыр).

Горин — Ай эв ййәси... (Әтрафына бахыр) Гапы-бачаны ачыг гоюб кедебләр. (Бир хоруз ганад чала-чала пәнчәрәдән ичәри учуб стола тохунур, енидән кери сычрайыр. Игор сачлары пырпызланмыш һалда пәнчәрәдән ичәри тулланыр).

Игор — (тәәччүблә) Инди кәл инан ки, эв гушлары учмурлар? Бу хорузу көрдүнүз?

Горин — Һә, гардаш, элэ сәнә дә баханда адама элэ кәлир ки, инсанлар да уча биләрләр. О хорузу нийә говурдун?

Игор — (бир гәдәр фикирләшдикдән сонра) Сизә инанмаг олар, сирр сахлая билирсиниз?

Горин — Һм.. Нийә, мәнә инананлар да вар.

Игор — Ону ярмаг истәйирәм. Биз, кәнч тәбийятчылар дәрнәйиндә корамал, гурбага ярыб тәчрүбә эләмишик. Инди мән бу кварталда гушлары тәчрүбәдән кечирмәк истәйирәм.

Горин — Буна көрә дә өзкәнин хорузуну тутуб ярмаг фикринә дүшмүсән? Бәс нийә өзбашына тәчрүбә апарырсан, дәрнәйин, рәһбәрин йохдур?

Игор — Дәрнәк Полтавада галды. Мән элэ букүн кәлмишәм.

Горин — Полтавада дейирсән? (Оғланы башындан тутуб өзүнә тәрәф чевирир вә диггәтлә она бахыр) Һә, демәк сән белә оғланмышсан! Салам, Игор Серкеевич.

Игор — Сиз мәнни танийырсыныз?

Паһ, нә яхшы! Онда әлейкүмсалам. Николай Михайлович.

Горин — Бах, бу лап гиямәт олду. Яхшы, сән ки, букүн кәлмисән, бәс мәнни һардан танийырсан?

Игор — Өзүнүз билин һа! Сизә инандығым үчүн чаваб верирәм. Анамда сизин шәклиниз көрмүшәм. Чаваң вахтынызда чәкдирмисиниз, китара илә...

Горин — Айдындыр. Анчаг бир шейи баша дүшмүрәм. Анан сәнин далынча чәми үч күн олар ки, кедеб...

Игор — Бәс тәйярә нә үчүндүр? Кәлди, сабаһы күнү башлады ки, дарыхырам, гала билмирәм, бир күн дә кечәндән сонра мәнни дә отуртду тәйярәйә, бир баш бура.

Горин — Көрүрсәнми, адамлар да уча билирләр. Игор Серкеевич, сәнә инанмаг олар?

Игор — Даһа сорушмаг нийә? Мәни ассалар да, тикә-тикә доғрасалар да, тавая атыб говурсалар да...

Горин — Онда кедәк бизә, бу өрдәкләри яраг. Һәлә сәнин үчүн башга шей дә тапарам. Бир аз тәчрүбә эдәндән сонра мән гайыдачағам бура. Бәлкә онда эв саһибләрини тапдым. Кедәк, Игор Серкеевич.

Игор — Тәклифиниз әкдилликлә гәбүл олунду, Николай Михайлович. (Пәнчәрәдән байыра тулланыр)

Горин — Гапы йохдур, даһа пәнчәрәдән нийә? (Әтрафына бахыр) Эһ, йолдаш директор! (О да Игор кими пәнчәрәдән байыра сычрайыр. Фирәнкиз кәлир, палтосуну чыхармамыш телефона яхынлашыр).

Фирәнкиз — Кимдир? Надя? Надя, хаһиш әдирәм, Горини верин. Директор өз ериндәдир? Истираһәт күнүдүр? Онда Қазымову вер. Чох сағ ол, әми. Рәшиддән тәзә хәбәр йохдур ки? Радиограм үч күн габагкыдыр... Букүн сәккизинчи күндүр... Көзләйим? (Яваш-яваш дәстәйи еринә гоюр) Нә гәдәр көзләмәк олар?!

(Гапы чырылты илә ачылып, гоңшу отагдан ағыр аддым сәсләри әшидилер. Рәшид аяғларыны күчлә

чәкәрәк ичәри кирир. О, чох йорғундур. Рәшид Фирәнкизә яхынлашып ону гучагламаг истәйир)

Рәшид — (пычылыты илә) Фирәнкиз!

Фирәнкиз — (әсәби) Тәәччүблүдүр, яхшы ки, адымы ядындан чыхартмамысан.

(Рәшид чаваб вермәдән башыны ашағы салыр).

Фирәнкиз — (эйни аһәнклә) Нийә кәлмисән? Әвләндийимиз бу бир айда сәни ики-үч күн көрмүшәм. Наралардайдын? Көзләмәкдән йорулмушам! Бир саат, ики саат, үч саат, бир күн, беш күн... Сәккиз күн көзләмәк олар? Хәчаләт чәкирәм, адамларын үзүнә баха билмирәм! Мән атамын сөзүнү ерә салыб, сәнин дагыча кетдим. Инди бу да сәнин чавабандыр? Сән мәним бүтүн арзуларымы о кобуд чәкмәләринин алтына салыб тапдамысан. Яхын кәлмә!.. Сәндән енә дәниз гохусу кәлир!

(Рәшид отағын ортасында даянараг сусур. Сүрмә әлиндә чичәк дәстәси, шән бир һалда ичәри кирир. Фирәнкиз ону көрүб сусур вә пәнчәрәйә тәрәф чәкилир. Сүрмә Фирәнкизә яхынлашараг, әлиндәки чичәкләри нәвазишлә она узадыр)

Сүрмә — Әйби йохдур, алышарсыныз, Фирәнкиз. Сиз ичәри кирәм ки, һәр шейә өйрәшчәксиниз. Һәтта дәнизин гохусуна да...

Фирәнкиз — (чичәкләри алмалан фикирли һалда сорушур) Әйрәнәрәм?

Сүрмә — (нәвазишлә) Әйрәнмәлисиниз. Дүняда әлә шейә йохдур ки, инсан она алыша билмәсин. Сиз тәбрик әдирәм, Фирәнкиз. Мән нәвбәдә олдугум үчүн тәюнузда иштирак әдә билмәдим. Инди кәлдим ки, кеч дә олса сиз тәбрик әдим. (Әлини Рәшидә узадыр) Рәшид, сизә бөйүк хошбәхтлик арзу әдирәм. О күн олсун ки, бүтүн арзуларыныз еринә етсин!

(Рәшид Сүрмәйә бахыр)

Сүрмә — Ахы нийә белә пәрт олмусунуз? Бағышлайын, гапы ачыг иди, ичәри кирәндә эшитдим ки... һәр шейә дүзәләр, һәр шейә өз ерини алар. Көрәрсиниз, ахыры хейирдир. Бүтүн бригада гайытды? Рамазан да саһилдәдир?

Рәшид — Сүрмә, сиз даһа ағыр, даһа чәтин шейләрә алышмалы олачарсыныз.

Сүрмә — (гайғысызлыгга) Көрүрәм сизин бүкүн кейфиниз йохдур, Рәшид. Мадам ки, Рамазанла мәнә пис шейләр арзулайырсыныз, онда демәли, һеч кейфиниз йохдур. Биз чох шейә истәмирик. Тәки һәмишә бир-биримизи севәк, галаң һамысы дүзәләр. (О, Рәшидин сусмасындан бир гәдәр пәрт олур) Бағышлайын, ләйәсән, вахтсыз кәлмишәм. Кәдим Рамазаны ахтарым.

Рәшид — (хырылтылы бир сәслә) Рамазаны ахтармаг лазым дейил.

Сүрмә — (тәәччүблә) Ахы сизә нә олуб, Рәшид?

Рәшид — (үзүнү кәнара чевирәрәк) Мән ушаглыгдан бәри көрмәмишәм ки, Хәзәрдә булар үзсүн. Бу яндан да гар бораны башланды, кәз-кәзү көрмүрдү. Бизим катер бөйүк бир буз парчасына тохунду. Рамазан дәнизә дүшдү. Дәйәсән, башы буза дәймишди. Далғаларын арасында гәрг олуб көздән итди. Үч күндүр ки, ону ахтарырыг.

(Сүрмәнин әлиндәки чичәкләр ерә төкүлүр, о, даш кими ериндә донур; санки бу дәгигә гышгырачагдыр. Лакин, онун әвәзинә Фирәнкиз гышгырыр)

Фирәнкиз — Һәлак олду?

Сүрмә онун сәсиндән диксинир. О, аз гала йыхылачагдыр. Лакин бир дәгигәдән сонра өзүнү әлә алыб, яваш-яваш дәнәрәк сәндәләйә-сәндәләйә отагдан чыхыр).

Фирәнкиз — (отагда вурнухараг) Һара, о һара кетди? (Рәшидә тәрәф атылыр) Бәс инди сән нейләйчәксән?

Рәшид — (үзкүн бир сәслә) Мән йорғунам, ятмаг истәйирәм. (О бири

отаға кечир, Фирэнкиз Сүрмәнин далынча гачыр)

Фирэнкиз — Сүрмә, даян, даян, Сүрмә!

(Йүйүрә-йүйүрә отагдан чыхыр. Горин пәнчәрәдә көрүнүр, о, пәнчәрәни хейли дөйдүкдән сонра ичәри бойланыр)

Горин — Енә һеч кәс йохдур? Ахы булар һара итиб-батыблар?

(О, Фирэнкизлә Әлимухтарын гәмкин һалда башларыны ашағы салыб ичәри кирдикләрини көрүр.)

Әлимухтар — (бәркдән) Горин? Де көрүм, Горин... Нийә мәнә бу гоча вахтымда бу чүр эзаб верирсиниз? Сачларымын бу ағармыш вахтында башыма кәлән бу бәлалар нәдир, нә үчүн һеч бир тагсыры олмаян гызымы инчидирсиниз?

Горин — (һеч бир шей баша дүшмәйәрәк) Даянын, даянын көрәк. Нә олуб ахы?

Әлимухтар — Бәс билмирсән нә олуб?

Фирэнкиз — Билин, Рамазан һәлак олуб!

Горин — (дәһшәт ичиндә) һәлак олуб?!

Фирэнкиз — (гышгырыр) һә, һә, мәнв олуб... Дәниздә боғулуб. Далгалар, сүр'әтли гайыг, ай ишығы, курлаян дәниз! Көрүм ону лә'нәтә кәлсин!

(Горин пәнчәрәнин кәнарына сөйкәнир. Казымов ичәри кирир. О, чох гәзәбли вә кәркин көрүнүр)

Казымов — (ичеридәкиләрә мұрачигәт әдәрәк) Мән гатили көрмәк истәйирәм. һардадыр? (Сүкут) Рәшид һардадыр?

(Фирэнкиз о бири отағын гапысыны ачыр)

Фирэнкиз — О... О ятыр...

П е р д е

ДӨРДҮНЧҮ ШӘКИЛ

Әйни гурулуш. Йоргун, юхусуз Фирэнкиз вә Әлимухтар стол архасында бир-бирилә үзбәүз отурмушлар. Сүкут.

Фирэнкиз — Көр мәним һәятым нә чәтин йола дүшдү. Кимин ағлына кәлә биләрди ки, бу белә олачагдыр?

Әлимухтар — Кимин? Узаға кетмә, сәнин атанып. О, Нәсировдан сәнә һәдийә кәтирәндә үрәйиндә дедин ки, йәгин атам сарсаглайыб. Сәни бу адама әрә вермәк истәмәдикдә, сәни эзийәтләр, һәйәчанлар ичиндә көрмәк истәмәдикдә, дүшүндүн ки, атам мәнә дүшмәндир.

Фирэнкиз — Инди мән нейләйим, ата?

Әлимухтар — Бу сөзү мәнән дүнән сорушсайдын, дейәрдим ки: зәрәрин ярысындан гайытмаг да гәзанчдыр. Букүн исә, сәнин әринә үз вермиш бәдбәхтлик заманы исә?.. Мән чәтин өмүр сүрмүшәм, бәркдән-бошдан чох чыхмышам. Өзкә мағазасында пиркешиклик, сонра хырда базаларда экспедитор кими иш-

ләмишәм. Амма өз тәмиз адымы, өз гәйрәтими һәмишә горумушам! Инди исә, мәним гызым өз әрини бу бәдбәхтлик заманы тәк бурахыб кәдәрсә, мән гызымы лә'нәтләндирәм. Онун дәрди ағырдыр. Сән дә кәрәк күрәйини бу йүкүн алтына версән. Онун дәрдинә шәрик оласан. Сонра, нечә яшамағын барәдә исә, айрыча данышарыг.

Фирэнкиз — Мән әмимин көмәйинә чох бел багламышам. Лакин онун көмәйи нәдән ибарәт олачаг? Билмирәм...

(Үзбәүз гапы ачылыр. Гапыда юхулу, далғын вә үзкүн Рәшид көрүнүр. О, мазутлу иш палтарындадыр.)

Әлимухтар — (Гаш-габағлы) Мән кетдим. Сағлыгла галын. (Кедир)

Фирэнкиз — 14 саатдыр ки, ятырсаң.

Рәшид — (Фикрини күчлә топ-лаяраг) Он дөрд саат?

Фирэнкиз — Бу палтарлары әйниндән чыхарт. Ятаг башдан-баша мазута буланыб.

Рәшид — Даһа ятмаячагам.

Фирәнкиз — Фәрти һәдир, палтарыны дәйишмәйсән, я йох?! Инди чинани адамлар кәләчәк.

Рәшид — Мән һеч кәси чагармамышам.

Фирәнкиз — (һирсә) Олар өзләри кәләчәкләр. Олар кәлиб сәнә хатырладачаглар ки, сән һисапларын һәяты үчүн мәс'улийһәт даныһырсан.

Рәшид — Яхшы, кедиб дәйишәрәм. (О, снидән о бири отаға кечир, Фирәнкиз онун далынча кедир, гапынын кәндарында даяры)

Фирәнкиз — Билсәйдин нә гәдәр бәдбәхтәм, Рәшид... Бу, дәһшәтдир! Биз кәрәк фикирләшиб везийһәтдән чыхыш йолу тапаг. Йәгин сән баш вермиш һадисәнин нә гәдәр дәһшәтли олдуғуну тәсәввүр әтмирсән. Ахы Рамазанын өлүмүндә сәни тагсырландыра биләрләр. Бу, о демәкдир ки, бизим һәятымыз алт-үст олду. Бүтүн бу вахт әрзиндә бир дәгигә дә олсун көзләримиз юма билмәмишәм. Атамла дһанышмышам, әмишлә мәсләһәтләшмишәм. Сәни һәлә хилас әтмәк олар.

(Рәшид палтарыны дәйишиб гаһыдыр)

Рәшид — (һәлә дә фикрини топлая билмир) Мәкәр мән бир чинаһәт әтмишәм?

Фирәнкиз — Сән кәшфийәт рәиссән, дәнизин дәринликләриндә тәдгигат апаран экспедициянын рәһбәрисән. Буна кәрә дә Рамазанын өлүмү үчүн, илк нөвбәдә, сән чавабдәһсән.

Рәшид — Мәкәр бу аздыр ки, мән һәр дәфә ону хатырладыгча вичдан әзабы чәкәчәйәм?

Фирәнкиз — (отагда кәзишир) Билмирәм. Бәлкә сәни ишдән чыхардачаглар, бәлкә дә—аһ, бу нә дәһшәтлидир, — бәлкә дә сәни һәбс әдәчәкләр.

Рәшид — Нә әйби вар, бәлкә онда өзүмү бир гәдәр йүнкүл һисс әдәрәм.

Фирәнкиз — Бәс мән! Рәшид, ахы биз һәмишә кениш, ишыглы бир йол

һаггында данышырдыг. Кениш, ишыглы бир йол... Кет-кедә йүксәләп күнәш бизим йолумузу ишыгландырачагды...

Рәшид — Мән сәнә һәмишә дейирдим ки, кечәчәймиш йол раһат олмаячаг. Фыртыналы, гасырғалы, боранлы олачаг.

Фирәнкиз — Ахы бу фыртыналарын сәни һәбсханалара сала биләчәйини мәнә демәмишдин. Баша дүш, сән мәним әримсән!

Рәшид — Сән әриндән нә истәйирсән?

Фирәнкиз — Хаһиш әдирәм, Рәшид, өзүңүн дә, мәним дә кәләчәйим һаггында дүшүн. (Ону гучаглайыб охшайыр) Мән Сәлим әмиши разы салмышам. О, сөз вериб ки, бизә көмәк әләсин. Бир аздан кәләчәк. Одур, дейәсән кәлир. Рәшид, мән инанырам ки, һәр шей яхшы гуртарачагдыр. Сән бизим һәр икимиз һаггында дүшүнәчәксән.

(Казымов кәлир)

Казымов — Салам, достлар!

Рәшид — Салам!

(Казымов шинелини диванын үстүнә атыб, отуруп)

Фирәнкиз — Сизә мане олмаг истәмирәм, кедирәм. (Дәһлизә чыхыр)

Казымов — (Паузадан сонра)

Ахы бу нечә олду? Сән тәчрүбәли кәшфийәтчысан, бу саһилләрдә бөйүмүсән.

Рәшид — Күләк гәлду. Катер бәрк чалхаланырды. Сонра катер зәдә ләнди, рабитә позулду. Үстәлик дә гар бораны башланды. Катеримиз бөйүк бир буз парчасына чырпылды.

Казымов — Данышмаг лазым дейил. Ушаглар һәр шей мәнә данышыблар. Әйләш, сәһбәт әдәк. (Рәшид онун гаршысында әйләшир) Рамазанын өлүмү яман сәс-күй галдырыб. Бу һадисә илә юхарыда марагланырлар, хәбәр назирлийә дә чатачаг. Өзүн баша дүшүрсән, инсан һәятыдыр, зарафат дейил. Анчаг мән мәсәләни ятыртмаг үчүн ишә башламышам. һадисәнин сәбәбләрини йохламағы шәхсән өз үзәримә көтүрмүшәм. Бурда яд

адам йохдур. Ачыг данышачагам. Рәшид, сән гатилсэн!

Рәшид — (еринлән галхараг) Мән?

Казымов — Һөвсәлән олсун. Рамазанын өлүмүндә кәшфийят рәйсиндән, Сакит бухтая кәшфийятчылар десангынын чыхарылмасы ишинин тәшәббүскары вә рәһбәриндән башга һеч кәси тагсырландырмаг олмаз. Кәми һей'әтиндән бир нәфәри өләрсә, она капитандан башга һеч кәс чавабдеһ дейил.

Рәшид — Ахы ким билирди ки, дәниздә бузлар үзүр.

Казымов — Элә җутаг ки, бузлар тәсадүфи һадисәдир. Кечә вахты гаяя тохуна биләрдиниз ки?

Рәшид — Кечәнин буна нә дәхли вар, биз о ерә сәһәр саат алтыда чатмышдыг.

Казымов — Бунун фәрги йохдур. Фәлакәт баш вердийи вахта һеч бир шей көрүнмүрмүш. Сөзүн ғысасы, сәни усталыгла мүһакимә этсәләр, мәһкәмәдән чаныны гуртара билмәйәчәксән.

Рәшид — Сиз элә буну хәбәр вермәк үчүн кәлмисиниз?

Казымов — Башга сөзүм дә вар. Бачарыгла мүдафиә олунсан, иши йолуна салмаг асандыр. Ахы, һадисәни тәдҗиг этмәйи һаһаг ерә өз үзәримә көгүрмәишәм ки? Һәр шейдән әввәл биз бир аиләнин үзвүйүк. Үмидварам ки, кечән дәфәки сәһбәтимизи ядындан чыхартмамысан. Сну бир дә тәкрат эләмәк истәмирәм. Рәшид, бир дәфәлик бил ки, һаһа узаг экспедициялара чыха билмәйәчәксәи. Әввәла, она керә ки, сәни бурахмаячаглар, чүнки ишләри корламысан. Икинчиси дә усталардан һеч бири бу узаглыгга, бу дәриһликдә олан ерләрдә кәшфийят апармаға разылыг вермәйәчәкләр.

Рәшид — (гәт'и бир сәслә) Разылыг верәчәкләр!

Казымов — Бәлкә ики күн әввәл бир ағылсыз адам тапыла иди, анчаг Рамазанын өлүмүндән сонра... Мән бә'зи адамлардан бу барәдә сорушмушам. Һеч кәс разылыг вермәди.

Рәшид — Тәклифиниз нәдир?

Казымов — Һеч бир шей. Мән анчаг сәнин ләкәни юмаг истәйирәм. (Хүсуси бир аһәнклә) Ганлы ләкәни...

Рәшид — (күлүмсүнәрәк) Нечә?

Казымов — Чох асанлыгла. Рамазан кефлиймиш, бәрк кефлиймиш. Сәнә гулаг асмайыб, гадаган олундуғуна бахмаяраг, көйәртәйә чыхыб. Сонра о буз әһвалаты, вәссәлам! Экспедициянын үзвләриндән сәнә яхшы мүнәсибәт бәсләйән адамлардан сечәрик, онлар буну тәсдиг эдәрләр. Беләликлә дә фактлар Рамазанын вә бир нечә башгаларынын әлейһинә чевриләр.

Рәшид — Мисал үчүн кимләрин?

Казымов — (әһтиятла) Мисал үчүн идарәнин бүтүн сәһәләринә үмумийәтлә чавабдеһ олан адамларын әлейһинә... Горинин.

Рәшид — Айдындыр... Анчаг Рамазан кейфли дейилди. Әксинә, кәминин бурнунда көзәтчи дүран матрос союгдан донмушду. Рамазан өзү-өз хошуна ону әвәз этди.

Казымов — Буну ким сүбут эләйә биләр?

Рәшид — Мән.

Казымов — (бир гәдәр әсәби) Бура бах, Рәшид, бурах бу яланчы пәһливанлығы! Өлүнүн нәйини мүдафиә эдирсән? Һалбуки, онун үстүндә сәни мәһкәмәйә верә биләрләр. Мәсәлә сәнин үстүндәдир. Баша дүшүрсәнми, мән сәндән данышырам!

Рәшид — Бәс мән нәдән данышырам? Рамазан буллур кими гәлби тәмиз бир оғланды. Она сағлығында белә бәһтан атмаг күһаһ иди, о ки, галды өләндән сонра.

Казымов — Демәли, сән өз аиләни, арвадыны яддан чыхарыб, өлүнүн намусуну горумаг фикриндәсән?

Рәшид — Ай чаным, мәнним аһләмин, арвадымын бура нә дәхли вар?

Казымов — О дәхли вар ки, арвадын мәһкәмәләрә дүшәчәк, мүгтәһимләр скамясында отурап әринә бахмалы олачаг. (Пауза) Рәшид, бүтүн бунлардан хилас олмаг мүм-

күндүр. Аралыг сакит оландан сонра тээ вэифэйэ кечэрсөн, өзүнү бир дэфэлик тэмизэ чыхарарсан.

Рәшид — Дейирсиниз ки, кәлиб сизэ мұавин олум?

Казымов — Элә туталым ки, дейирәм. Әслинә галса, бу ишдән сонра сәни мұавин көтүрмәк үчүн кәрәк хейли чалышам. Үз вурам ки, бәлкә разы олсунлар. Анчаг сән даһа бизим өз адамымызсан. Чалышарам сәнин арзуну еринә епирәм. Даһа сән сонрасындаң горхма. Мәним күрәйим энлидир, далдаланарсан.

Рәшид — (күлүмсәйәрәк) Сорушмаг эйиб олмасын, Сәлим Гурбанович, сиз нийә дәниздән горхурсунуз?

Казымов — Мән һеч вахт, һеч бир шейдән горхмурам вә горхмамышам.

Рәшид — Һә, орда вышка учула биләр, мин чүр бәдбәхтлик олар, нә билим фыртына, боран, гар, одлу грифон! Дәһшәтдир, эләми?

Казымов — Нийә дурмусан, далыны де!

Рәшид — Нә олар, далыны да дейә биләрәм. Сиз, ялныз фыртынадан, борандан горхмурсунуз, кәшфийятдан да горхурсунуз, чүнки бу, тамамилә ени вә чанлы бир ишдир. Сиз кәшфийятдан оддан горхан кими горхурсунуз.

Казымов — Йохса, демәк истәйирсән ки, мән күтбейин, мұафизәкар адамам? Тәәссүф этмәли олачагсан. Бунлар көһнә сөздүр. Гуру палчығы дивара япышдыра билмәйәчәксән.

Рәшид — Доғрудан да көһнәлиб. Анчаг сизин өзүнүзә мәхсус һәят формулуруз вар. Мән бу формулу бәркдән охуян күн өзүнүзү көзләйин, Сәлим Гурбанович! Һәрчәнд сиз мәним арвадымын әмисисиниз, анчаг хәбәрдарлыг эдирәм, мән белә шейләрә бахмаячағам.

Казымов — (тәһгир олунмуш һалда шинелини диванын үстүндән кәтүрүб) Тәәссүф, чоһ тәәссүф ки, мән гардашым гызынын сөзүнә бахыб, сәнә көмәк эләмәк фикринә дүшмүшәм.

Рәшид — (өзүнү сахлая билмәйә-

рәк, даһа да кәскин бир сәслә) Йох, Сәлим Гурбанович, Рамазан кейфли дейилди. Биз кәшфийятчылар ону чоһ сеvirдик. О, бундан сонра һәмишә бизимлә олачаг, гәлбимиздә яшаячаг. Йох, Рамазан айыг иди! Буну бир дэфэлик билин!

Казымов — (шинелинин дүймәләрини бағлайыр) Нә этмәк олар, бу гәдәр яхшы кейфийәтләрә малик адамын һәлак олмасына сәбәб олаң шәхс даһа да ағыр чәзаланачаг. Мән әлимдән кәләни эләдим. Даһа тагсыры өзүндә көр. Мәним вичданым тәмиздир!

Рәшид — Мәнимки дә!

Казымов — (гапыя тәрәф йөнәлир, аяг сахлайыр) Фирәнкиз һаггында фикирләш. О языг лап үзүлүб әлдән дүшүб.

Рәшид — Көрүнүр ки, сиз өз арвадыныза бәхш этдийиниз сәадәтдән чоһ разысыныз.

(Казымов гапыны өртүб чыхыр. Рәшид папирос яндырыр. Отаг сакитдир. Машын сәси эшидилир, чийинә хәз өртүк салмыш Рәфигә ичәри кирир).

Рәфигә — Рәшид, салам, салам. Бу нәдир? Шәһәрдә сөз кәзир ки, куя бәдбәхтлик үз вериб. Деди-годуя фикир вермә. Күчәдә бир шырта-пыт вар ки, адамын лап зәһләси кедир. Фирәнкиз һарда кизләниб? (Хәз өртүйүнү ачыр) Шәһәрә кетмишдим. Көрдүм ки, магазиндә «мишка» конфети вар. Москвадан кәлиб, бир аз Фирәнкиз үчүн алдым. Она хәбәр кәтирмишәм. Шәһәрә Ригадан бир партниха кәлиб, гиямәт тикиши вар. Фирәнкиз эвдә дейил?

Рәшид — (гуру бир ифадә илә) Һараса кедиб. Элә эвдә олсайды да бу саат онун ядына нә «мишка», нә дә партниха дүшүр.

Рәфигә — Бый, олмая нахошдур? Һәким чағырын, гой адресини верим, яхшы һәкимдир. Эвдә йохдурса, онда мән кедим. (Пауза) Ери кәлмишкән, Рәшид, бир көһнә дост кими дейим ки, адам чаван арвадына белә бахмаз. О, кәрәк инди чичәк кими ачылсын. Амма бу беш-он күнүн ичиндә язығын орду-ордуна

кечиб. Адам да арвадына белә бахар? Инди феодализм дөврү дейил, Рәшид! О да сизинлә бир һугугдадыр. Онун да арзулары, сәнәти вар...

Рәшид — Әкәр бу сөzlәри башга адам десәйди, бөлкә дә һәят тәрзини дәйишмәк һагда фикирләшәрдим.

Рәфигә — Нийә, мәним нәйим сизин хошунуза кәлмир?

Рәшид — Бир нечә ил әввәл сизин көзләриниздән һеч олмаса гүссә, әзаб охунурду. Инди һеч бу да йох дур. Нәзәрләриниз бош вә мәнәсыздыр.

Рәфигә — Һм.. ола билсин. Дейәсән өзүнүздән чох архайынсыныз. Элә билирсиниз ки, сакит даяныб сизин бу нәзакәтли сөzlәринизә гулаг асачағам?!

Рәшид — Мән һеч вахт арвадлара яландан нәзакәт кәстәрмәмишәм. Рәфигә, мән сизи һәлә институтдан танийырам. Сиз механика факултәсини гуртармысыныз. Комсомолда олмусунуз, драм дәрнәйиндә Чүл'егтанын, Сәвилин ролларыны ойнаянда һәгиги көз яшлары ахыдырдыныз...

Рәфигә — (көzlәнилмәз бир гүссә илә) Әһ, көр о вахтдан нә гәдәр кечиб. Ядыныздамы, бизи һамбыг йығмаға көндәрмишдиләр?

Рәшид — Әлбәттә, ядымдадыр.

Рәфигә — Дейирдиниз ки, бу, гыз ишидилр. Элә һей өзүнүзү мешәйә вериб турач вурмаг истәйирдиниз.

Рәшид — Сонра да онлары кәтириб тонгалда биширидик

Рәфигә — (даһа да гүссәләнир) Институтда волейбол ярышлары башлананда нә гиямәт олурду?! Сизә нә варды ки, сиз ойнайырдыныз! Амма биз балконда әйләшиб оюн гуртарана гәдәр өлүб, өлүмләрдән гайыдырдыг.

Рәшид — О гәдәр чийилдәйирдиниз ки, ахырда удузурдуг.

Рәфигә — Йох, даһа ағ эләдин. (Пауза) Мән чох чәһәтдән сизә охшайырдым. Гызлар һәмишә мәнә дейәрдиләр ки: «Сән Рәшидин юбкалы вариантысан».

Рәшид — Дүз дейирдиләр дә, биз бир-биримизә чох охшайырдыг.

Рәфигә — Бир-биримизә о гәдәр охшайырдыг ки, бизим арзуларымыз, зөвгүмүз, хасийәтимиз о гәдәр дүз кәлирди ки, һамы элә билирди биз һәятымызы әбәдилек бирләшдирәчәйик.

Рәшид — Анчаг мән сизи севмирдим, Рәфигә.

Рәфигә — Мән дә сизи севмирдим, Рәшид.

Рәшид — (юмруғуну стола вурур) һәятда чох вахт әксинә олур. Көрүрсән ки, тамамилә башга адамдыр, анчаг севирсән. (Гызғын һалда) Фирәнкиз отагда бәсләнмиш чичәйә охшайыр, мән исә тәбиәтин гойнунда, ачыг һавада бөйүмүшәм. Анчаг ону бүтүн гәлбимлә севирәм. Озү дә нә гәдәр нәфәсим вар севәчәйәм! һәятда белә шейләр чох тез-тез олур. Анчаг сиз мәнә чаваб вермәдиниз, Рәфигә? Сиз ушаглыгда шән, өткәм бир гыз олубсунуз, һәмишә нәғмә охумусунуз, бир ердә гәрар тапмамысыныз, бәс инди сизә нә олур?

Рәфигә — (тәссүфлә) Мәнә нә олур? Габаглар бәзи арвадлар һәмишә ушагларыны бәһанә эләйәрдиләр. Анчаг мәним ушағым да йох дур. Буна чәһиллик дә демәк олмаз. Мән институт битирмишәм. Мән, һәмишә чалышырдым ки, әримин әйибләрини көрмәйәм. Онун севинчини өз севинчим, онун адәтини өз адәтим этмәк истәмишәм. Мән, һәятда тутдуғум мөвгеи тәрк эдәрәк әримин көлкәсинә чеврилмишәм. Мән һәр шейдә онунла разылашырам. һеч вахт ону мәзәммәт этмирәм.

(Пауза)

Рәшид — Бу үзлә кәлиб мәнә мәсләһәт верирсиниз?

Рәфигә — Рәшид, бу гәдәр дә сәрт олмайын!

(Гапыны ачыг гоюб кедир. Рәшид бир гәләр онун далынча бахыр, сонра конфет гутусуну көтүрүб гәзәбләрә чырпыр, Горин кәлир)

Горин — (гаш-габаглы) һә!

Рәшид — (лагейд) Елә нә олур?

Горин — Назирликлән бир мәктүб көндәрибләр. Мәктүбун мүәллифи Сакит бухта районундакы кәшфийат

ишләрини фырылдаг, робинзончу-луг, елбейинлик адландырыр.

Рәшид — Елбейинлик? Бу ки, тә-зә идея дейил! Буну һәр ердә билир-ләр. Интәһасы биз сөздән ишә кеч-мишик.

Горин — Лакин, сөздән ишә кеч-мәк просесинә сән рәһбәрлик эдир-сән. Буна көрә дә мәктубда атәшә тугулан да сәнсән. Орда дөнә-дөнә гейд эдирләр ки, рәһбәр сән олду-гун үчүн Рамазанын өлүмүнә дә сән чавабдәһсән. Әлбәттә, мән дә өз ериндә.

Рәшид — Мәктубу ким языб?

Горин — Имза әвезинә: «Бир груп ишчи» язылмышдыр.

Рәшид — (гызышараг) Эйби йох-дур, гой язсынлар! Сабаһ мән енә дә дәнизә чыхачағам.

Горин — Рамазанын һәлак олма-сынын бүтүн тәфәррүатыны мүәй-йән эдинчә сән һеч яна кетмәмәли-сән.

Рәшид — (боғуг бир сәслә) Нефт-чиләрин янында һөрмәтдән дүшмү-шәм? Мәнә инанмырлар?

Горин — Һәр шейин өз гайдасы вар. Комиссия кәләчәк.

Рәшид — Буна көрә дә кәшфийят даяндырылмалыдыр?!

Горин — Йох, бунун үчүн кәрәк ени газма устасы тапаг. Фәлакәт адамлара чох пис тә'сир эдиб. Ра-мазаны әвәз этмәйә ким разылыг ве-рәчәк? (Гапы дөйүлүр).

(Гара палтар кеймиш Сүрмә кә-лир. Ағыр бир сүкут чөкүр. О, Рә-шидә яхынлашыр).

Сүрмә — Рәшид, кәлдим сиздән хаһиш эдим ки... Бәлкә мәни дә өзү-нүзлә апарасыныз? Ахы инди уста-ныз йохдур.

Рәшид — (һейрәтлә) Сүрмә!

Сүрмә — Хаһиш эдирәм, Рәшид. (Горин Сүрмәнин үзүнә баха бил-мир. О, кәнара чәкилиб үзүнү пәнчә-рәйә тәрәф чәвирир)

Горин — (гәһәрләнмиш һалда) Рәшид, гой ушагларна кетсин, онун һаггы вар. Ону ушагларын янына апарын, онлары да сакит эдин. Де-

йин ки, кәшфийят давам этдирилә-чәк.

Рәшид — Кедәк, Сүрмә. (Кедир-ләр. Горин яйлыгыны чыхарыб үзү-нү силир. О, сон дәрәчә һәйәчанлы-дыр. Пәнчәрәдән Игор көрүнүр. Онун әлиндә бир гурбаға вар)

Игор — (сиррли бир эда илә) Николай Михайлович, гурбаға.

Горин — (үзүнү ондан кизләтмә-йә чалышараг) Нә дейирсән?

Игор — Гурбаға, Николай Ми-хайлович, чох надир бир нөвдүр.

Горин — Кет, Игор. Инди мәним гурбағалыг һалым йохдур.

Игор — Кедим дә. (Көксүнү өтү-рүр) Белә чыхыр ки, анам һаглы имиш?!

Горин — Нәдә һаглымыш?

Игор — Мәктәбдән сонра сизә кәлмәк истәйирдим. Мәни бурахма-ды. Деди ки, элә бу саат Горин сә-нин үчүн мә'тәл иди. Мән башла-дым гышгырмаға. О да һирсләниб башымдан вурду. Бир бахын, ши-шиб.

Горин — Һаны, бир бахым көрүм. (Онун башыны йохлайыр) Шиш-зад йохдур.

Игор — Анчаг доғрусуну дейин, сиз мәндән безмисиниз?

Горин — Һм... Кәл, кәл, өзү дә тез-тез кәл.

Игор — Екдилликлә гәбүл олүндү.

Горин — Амма инди кет. мәншү-лам. Шәртләшдик? (Игор баш әйир вә пәнчәрәнин далында йох олүр Казымов кәлир)

Казымов — Николай Михайлович, мән инди Рәшидлә уста Хәлилованы көрдүм. Пирчала тәрәф кедирдиләр. Бу нә демәкдир?

Горин — Сәлим Гурбанович, сиз о тикинтинин мәсәләси илә мәшғул олүрсүнүз?

Казымов — (саймазяна) Олурам. Бир нечә дәфә назирлийә кетмишәм, мәсәлә узаныр.

Горин — (диггәтлә она бахыр) Узаныр? (Кәзләнилмәдән мәктубу чыхарыб столун үстүнә гоюр) Мәк-туб алмышам. Бир груп ишчи элә һесаб эдир ки, Сакит бухта райо-

нундакы көпфийят фырылдаг, ро-
бинзончулуг, елбейинликдир.

Казымов — Мәктүб алмысыныз?

Горин — Бәли, имзасыз мәктүб.
Нә дейә биләрсиниз?

Казымов — Сиз мәктүб барәсиндә
сорушурсунуз?

Горин — Һә, мәктүб барәсиндә.
Чүнкү, көпфийяты давам этдирмәк
һагда тәзә гәрар вар.

Казымов — Гәрар вар?

Горин — Бәли, фикриниз нәдир?

Казымов — (Бир гәдәр ләнкийә-
рәк) Фикрим нәдир? (Шинелинин
дүймәләрини бағлайыр) Фикрим
одур ки, трестин баш мүһәндиси
кими онларла бирликдә йола дүшүм.

Горин — Кимләрлә?

Казымов — Көпфийятчыларла.

Горин — Сиз Сакит бухтая кет-
мәк истәйирсиниз?

Казымов — (гәт'и бир сәслә) Бә-
ли. Вәзийәт кет-кедә көркиңләшир.
Мән бу ишдә шәхсэн мәс'улийәт да-
шымаг истәйирәм. Мадам ки, чаваб
вермәлийик, кәрәк һамымыз бир ер-
дә олаг.

Горин — (фикрә кедир. Мәктүбу
чибиндә кизләдир) Нә эйби вар, ке-
дин!

(Казымов кедир)

Горин — Тфу, ләнәт шейтана!
Енә дә һеч бир шей көрмүрәм. Ки-
тел, тәбәссүм, вәссалам! Даһа башга
бир шей көрә билмирәм!

П э р д э

УЧУНЧУ ПЭРДЭ

БЕШИНЧИ ШӘКИЛ

Сакит бухта. Ачыг дәниздир. Су
үзүндә дирәкләр үстүндә тикилмиш
эвин кәсийи көрүнүр. Эв ичәридән
үч һиссәйә бөлүнмүшдүр. Биринчи
дар отагда чарпайылар, стол вә шкаф
гоюлмүшдүр. Казымов әйләшиб
блокнотуна нә исә гәйд эдир. Икин-
чи отагда да чарпайы, радио чиһа-
зы, аләт вә азугә илә долу ешикләр
вардыр. Бу отағын бир күнчү плаш-
палаткадан гайрылмыш пәрдә илә
өртүлмүшдүр. Пәрләннн архасында
Сүрмәнин чарпайысы гә тумбочкасы
гоюлмүшдүр. Инчи бу отагда көш-
фийятчыларлач Бондарчук. Бабаян
вә Алексей истираһәт эдирләр. Эвин
сағ тәрәфиндән буруға асма көрпү
узаныр. Далгаларын сәси эшидилир.
Гар ягыр. Бондарчук отагда кәзи-
шир.

Бондарчук — Ай тәнбәлләр, нә
тирләннб узанмысыныз? Бир галхыб
һәрәкәт этсәниз! Йохса донуб буза
дөнәрсиниз!

Бабаян — (ериндә көрнәшиб гал-
хыр) Әһ, гиямәт юху көрүрдүм! Кө-
рүрлүм ки, һаман бу ердә...

Алексей — Бура бах, о юхуну биз
һамымыз көрмүшүк, сән кечикмисән.

Бабаян — Яхшы, бәс онда мән нә
ишлә мәшфул олум? Невбәм чатана

гәдәр кәрәк башымы бир шейлә
гарышдырам, я йох?

Алексей — Тәклиф вар ки, «Гу
көдү» балегиндән рәгс эдәк, яхшы
олмазы: макарон, консерв ешиклә-
ринин арасында үч гу гушу рәгс
эдир.

Бондарчук — Йох, балам, мән да-
һа ағырлашмышам. Нә гәдәр элә-
сәм, дөнүб гуш ола билмәрәм. Һеч
дөшәмә дә давам кәтирмәз.

Бабаян — Онда кәлин шәһәр, я
сәркәрдәләр оюну ойнаяг. Ким чох
шәһәр вә я сәркәрдә ады десә о
апарсын.

Бондарчук — Сән бу оюнда уста-
сан. Һеч билмирәм о адлары һардан
эшәләйиб чыхардырсан?

Алексей — Әши, ону да ойнамы-
шыг. Бүтүн шәһәрләр, сәркәрдәләр
бизим бу эвимизә гонаг кәлиб.

Бондарчук — Тәзә оюн вар. Шеир
оюну.

Алексей — Нәчә, нечә?

Бондарчук — Шеир оюну дейирәм
дә... Үчүмүздән бири бир мисра
шеир гошүр, о бири давам этдирир
вә и. а. Жәлин шеир гошаг, өзү дә
Александр Серкеевич Пушкин кими.
Элә шеир ки, аламын үрәйинә иш-
ләсин, разысыныз?

Алексей — Мапаглыдыр!

Бабаян — Яхшы, бу саат сизин тоюнузу эдәрәм!

Бондарчук — Демәли башлайырам...

«Чохдандыр көрмәмишәм саһили мән...»

Алексей — Доғрудан да ийирми күндүр ки, аяғымыз торпага дэймир. Көрәсән пиядалар бизсиз нечә доланырлар? Яхшы дедин, Николай. Лап үрәйә ишләйир. Нечә дедин?

Бондарчук — «Чохдандыр көрмәмишәм саһили мән»...

Алексей — Яхшы демисән, әсас мәсәлә шөрин тә'сириндәдир. Бир дә де көрүм?

Бондарчук — «Чохдандыр көрмәмишәм саһили мән»

Алексей — «Чохдандыр көрмәмишәм саһили мән»... Тапдым! «Күнүмүз бұрда кечир даима шән...»

Бондарчук — (фигирләшәрәк) Яхшыдыр, тә'сирлидир, Алексей. Доғрудур, дейәсән бир аз сғурлуг вар, анчаг кечер. Яхшы, Варган, де кәлсин.

Бабаян — (тәләсик) Бу саат! «Чохдандыр көрмәмишәм саһили мән,

Күнүмүз бұрда кечир даима шән...»

Бондарчук — Буну биз гошмушуг, сән далыны де.

Бабаян — Әһ, әрмәни дилиндә олсайды, нә варлы ки!

Алексей — Узатма, тез элә.

Бабаян — «Чохдандыр көрмәмишәм саһили мән,

Күнүмүз бұрда кечир даима шән». Һә, тапдым!

«Радио ишләмәйир, су гуртарыб!»

Бондарчук — Нечә, нечә?

Бабаян — «Радио ишләмәйир, су гуртарыб». (Тәһдидлә) Һә, тә'сир эләмир?

Бондарчук — (пейсәрини гашыраг) Йох, эләмәйинә, эләйир, анчаг гафийәси дүз кәлмир.

Бабаян — Нә олсун, һәгигәтдир, я йох!

Алексей — Һәгигәт олмағына һәгигәтдир, өзү дә лап яман һәгигәт-

дир. Амма билирсиз Рамазан сағ олсайды нә дейәрди? Дейәрди ки, «ушаглар, бунлар хырда-мырда шейләрдир. Башынызы дик тутун! Гарталлар милчәк овламаз!».

Бондарчук — Дүз дейирсән, онун сөзләридир. Анчаг бизим ән мәғрур гағталымыз—Рәшид бизимлә дөйил.

Бабаян—Ону комиссия сахлайыб, бурахмыр.

(Казымов гоншу отагдан онларын данышығына гулаг асмаға башлайып. Сүрмә ичәри кирир).

Казымов — Бу нәдир, Сүрмә, сиз башлан-аяға исланмышсыныз ки...

Сүрмә — Далғалар буруг гаиләсинин үстүндән ашыб кечир. Дизәчән сүюн ичиндә даянмалы олурам. (О, үмуми отаға кечир). Ушаглар, нөвбәнин вахты чатыб!

Алексей — Биз һазырыг!

(Онлар чәлд кәйиниб чыхырлар. Сүрмә скамяда әйләшир, Казымов онун янына кәлир).

Казымов — Сизә нә олуб, Сүрмә?

Сүрмә—(көксүнү өтүрәрәк) Һеч өзүм дә билмирәм. Башым кичәлир, бәдәним од тутуб яныр.

Казымов — (онун плашыны чыхарыр) Адам кәрәк өзүнә фикир версин. Башдан-баша исланмышсыныз. (О, ез отағына келиб пенчәк вә гуру плаш кәтирир) Көйнәйинизи чыхардын.

Сүрмә — Һеч фикрим өзүмдә дөйил, көзүмүн габағында гығылчымлар ойнайыр. гулагларым курулдайыр... (Онун сачлары чийинләринә дағылыр. Казымов мәфтунлугла она тамаша эдир)

Казымов — Лә'нәт шейтана!

Сүрмә — (ону баша душмәйәрәк) Әйби йохдур, Сәлим Гурбанович, нараһат олмайын. Шәраитимиз ағырдыр. Анчаг...

Казымов — Нә данышырсыныз, Сүрмә?! Мәни әсәбиләндирән башга шейди. Биз кезәллийә гиймәт верә билмирик. Кәрүрсән ки, әйһиндә мазутлу комбинезон олан бир гыз илләр узуну габағында фырланыр. Сән дә онунла кобуд, гуру, нәзакәт-

сиз рәфтар эдирсән. Анчаг о, өз иш палтарыны чыхаранда тамамилә дәйишир, Рафаэл кими рәссамын чәкдлийн көзәл бир гыза бәнзәйир.

Сүрмә — Рамазан мәни элә комбинезонда көрүб севмишди. Өзү дә она артыг бир шей лазым дейилди. Инди исә...

Казымов — Мән сизин көнлүнүзә дәймәк истәмирдим, Сүрмә. Мән ялныз сизин көзәллийинизи гейд этмәк истәдим.

Сүрмә — Белә сөzlәр нәйә лазымдыр, Сәлим Гурбанович. Бу сөzlәри мәнә дәйөчәк адам артыг дүнядан кетмишдир...

(Чарпайыя отуруп)

Казымов — (онун янында әйләшәрәк) Әһ, Сүрмә, Сүрмә! Ахы һәят нә демәкдир? О севинч вә кәдәрин гарышығындан ярадылмыш хәлитәдән башга бир шей дәйил. Шәрг һөкүмдарларындан бири өз вәзиринә тапшырыб элә бир шей тапсын ки, шаһ севиндийи дәгигәләрлә она баханда гәмләнсин, кәдәрли анларында исә бахыб севинсин. Онда шаһа бир үзүк бағышлайыблар. Үзүйүн гашына бу сөzlәр һәкк олунубмуш: «Бу дәм дә кечиб кәдәр». Әзизим, унудун, гой бу ағыр фикирләр кечиб кетсин. Онлар бизим бейнимизә һәмишә кәнарлан долур. Өмрүмүзү ширин кечирмәк, ону севинчли дәгигәләрлә долдурмаг исә бизим өз әлимиздәдир. Һәр бир инсанын үрәйиндә мәнәббәтин рүшейми мүркүләйир. Әкәр бу мәнәббәти мүркүдән оятмаг мүмкүн олса, һәят бацданбаша шән бир атәшфишанлыға чеврилир. Әшидирсинизми?

Сүрмә — Әшидирәм.

Казымов — Сизи ирәлидә башга һәят, башга шейләр көзләйир.

Сүрмә — Нә?

Казымов — Һәр шей сизин өз разылыгыңыздан асылыдыр. Әкәр истәсәниз бир анда дәйишиб тамамилә башга адам оларсыныз.

Сүрмә — Көрәсән мәни дәйишдирә биләчәк о гәрибә адам кимдир?

Казымов — Мән.

Сүрмә — Белә зарафат олармы, Сәлим Гурбанович?

Казымов — (мәрһәмәтлә) һм... Сиз элә билирсиниз ки, баш мүһәндис Казымов етимханада бөйүмүш, сәнәт мәктәбини гуртармыш бир гызы севә билмәз?

Сүрмә — Демәли сиз чидди данышырсыныз?

Казымов — Әлбәттә, Сүрмә, сиз мәним хошума кәлирсиниз. Сиз саһилә гайытмалысыныз. Сүрмә, орада сизи бөйүк сәадәт көзләйир.

Сүрмә — (өзүнү элә алмаға чалышараг) Аһ, каш мән дә яхшы данышмағы бачарайдым.

Казымов — (сәриштәли бир һәрәкәтлә ону өзүнә тәрәф дөндәрир) Лазым дейил, Сүрмә, элә һәрәкәтләр вар ки, сөзсүз дә һәр шейи айдынлашдырыр. (Ону өпмәк истәйир; чинкилтили бир силлә сәси әшидилир. Казымов үзүнү тутуб кери сычрайыр)

Сүрмә — (бир гәдәр паузадан сонра) Сиз һаглысыныз, элә һәрәкәтләр вар ки, инсанын мөгсәдини сөздән дә айдын ифадә эдир.

Казымов—(тәләсик) Гой бу бизим арамызда галсын. Лә'нәт шейтана, ахы букүн һәфтәнин биринчи күнүдүр!

Сүрмә—(нифрәтлә) Рәдд олун, йохса бундан да пис күнә дүшәрсиниз! (Күлүр) Севинч вә кәдәр хәлитәси, әфсункар! Сиз нә гәдәр дә күтбейин адамсыныз, сизин арзу вә хәялларыныз өпүшдән башга бир шей дейилдир. Сиз һеч өмрүнүздә азғын далғалар гойнунда гәрг олан гызы хилас этмәк фикринә дүшмүсүнүзмү?

(Гапы ачылып, Рәшид чәлд адымларла ичәри кирир. Онун архасынча Бондарчук су долу дәмир чәлләйи дикирләдәрәк ичәри кәтирир. Рәшид тез радио чиназына яхынлашыб ону ишә салмаға чалышыр)

Бондарчук — Йолдашлар, ишимиз дүзәлиб, моторлу гайыг бизим үчүн су кәтириб.

(Нә Сүрмә, нә дә Казымов Бондарчука гулаг асырлар. Онлар итизар долу нәзәрлә Рәшидә бахырлар)

Рәшид — (чиһаза) Көрфәз...Көрфәз... Данышан Бухтадыр. Данышан

Сакит бухтадыр... Чаваб вер... Көр-
фәз... Көрфәз...

Бондарчук — Йолдаш Гафаров, өзүнүзә эзийһәт вермәйин. О, һәлә сәһәр тездән хараб олуб.

Рәшид — Лә'нәт шейтана!

(Рәшид Сүрмәйә яхынлашыр. Казымов һәлә дә ону диггәтлә изләйир)

Рәшид — Сүрмә, тез олун йыгышын. Сиз саһилә кетмәлсиниз.

Сүрмә — Нийә? Бош шейди, бир аз союг дәйиб, кечиб кедәр.

Рәшид — Хаһиш эдирәм, Сүрмә, гайыг ялныз бир нәфәр көтүрә биләр. Вахты итирмәк олмаз.

Бондарчук — Доғру дейир, Сүрмә, кет. Сағаландан сонра енә дә гайыдарсан.

Казымов — (ачыгла) Бондарчук, буруға кедин!

Бондарчук — Баш үстә. (Чәлд дөнүб кедир)

Казымов — (Рәшидә) Бурда рәис кимдир?

Рәшид — (сакит) Сиз.

Казымов — Бәс онда бурада ағалыг нийә эдирсиниз?! Бура кәлмәйә сизә ким ичазә вериб, һәлә комиссия сизин ишинизи йохлайыб гуртармайыб!

Рәшид — Мән өзүм кәлмишәм.

Казымов — Ичазәсиз?

Рәшид — Гайыгда бош ер варды, миниб кәлдим. Ушаглардан айры дарыхырдым.

Казымов — Һөрмәтли йолдаш, сиз тамамилә өзүнүзү итирмисиниз. Һәлә, бир адамы тәләф этдийиниз бәс дейил, вәзифәдән кәнар эдилә-эдилә кәлиб бурда фәһләләри дә ишдән союдурсунуз! Онлары дилә тутуб саһилә кәндәрмәк истәйирсиниз? Бу сәат гайыдын, әмр эдирәм!

Рәшид — Мән гайытмаячағам.

Казымов — Йолдаш Гафаров, биләтә'хир кери гайыдын! Сизи мәһкәмә ахтарыр.

Рәшид — (йорғун бир сәслә) Ола билсин. Анчаг һәләлик гайытмаячағам. Биз дәниздә буз дағлары көрмүшүк. Онлар бура яхынлашыр, кәшфийәт тәһлүкә алтындадыр.

Казымов — (өзүнү итирәрәк) Нә?

Бу Хәзәр дәли олуб нәдир? Енә бузлар яхынлашыр?

Рәшид — (Сүрмәйә) Сүрмә, хаһиш эдирәм, кедин. Ярым саатдан сонра гайыг йол тапыб гайыда билмәйәчәк.

Сүрмә — (һәйәчанлы) Йох, йох, иш ки, белә олду, мән кәрәк буругда галам. (Плашы чийиннә салыб отагдан чыхыр)

Казымов — Гайыға кими отурмаг мәним өз ишимдир.

Рәшид — Хейир, о ер мәнимдир. Ону башгасына вермәк ихтияры мәним өз әлимдәдир.

Казымов — Гайыг конторундур, я йох? Бурда рәис кимдир, сән я мән?!

Рәшид — (өзүнү сахлаяраг) Тәһлүкә вахты, һамы өз чанынын һайына галдығы бир дәгигәдә гайыгдакы еканә ерин кимә верилмәсини гәт әтмәк чох чәтин мәсәләдир.

Казымов — Нә! Үмидварам ки, мән бу мәсәләни һәлл эдә биләрәм.

Рәшид — Йох, Сәлим Гурбанович, сиз даһа бөйүк вә мүнүм бир мәсәләни һәлл әтмәлсиниз. Бурда бөйүк сизсиниз, Хәзәрдә һеч вахт бу чүр бузлар көрүнмәйиб. Онлар чох асанлыгла буруғун гайдәсини сындыра биләр, бу әви дә спичка гутусу ки ми әзик-әзик эдәр, кәшфийәтдан бир гулаг галар, бир дә буйдуз! Дәһшәтдир!

Казымов — (алнынын тәрини силәрәк) Бәс мән боғазымы йыртыб дейәндә ки, Сакит бухта ишә ярамыр, гулаг асмаг истәмирдиниз, мән билирдим, һәр шейи билирдим. Нә дединиз? Контор галыб башлы-башына, ишләрим һамысы төкүлүб галыб, сизин үзүнүздән кәлиб отурмушам дәнзин ортасында. Өзү дә...

Рәшид — Өзү дә рәислик эдирсиниз.

Казымов — Мән... хейир, мән бу шәрәфи сизә һәвалә эдирәм.

Рәшид — (сакит) Олмаг гайытмаг истәйирсиниз? (Пауза) Мадам ки, беләдир, нә гәдәр тез кетсәниз бир о гәдәр яхшы олар, кедин!

Казымов — Нә тез сәсиниз дәйишди? Рәис олдуруз?

Рәшид — Нә әтмәк олар, гайыгда чәми бир ер вар.

Казымов — Кедирәм, кедирәм. (Тәләсик чамаданыны вә плашыны көтүрүп) Элбәт ки, биз бир дә көрүшәрик!

Рәшид — Өзүнүзү түлкүлүйә вурмайын. Чыхын кедин!

Казымов — (ачыгла) Элвида... (Тәләсик кедир)

Рәшид — Хош кәлдiniz, йолдаш баш мүнәндис (Отаға көз кәздирир) Нә, яхшы ердә ахшамладыг. Инди нәдән башлайым. (Сүрмә кәлир) Сүрмә, буругун вәзийәти нечәдир?

Сүрмә — Далғалар көрпүнүн үстүнә чырпылыр. Нөвбәтчиләри тез-тез дәйишмәли олурам. Көрпүнүн сол тәрәфиндә борулар йығылмышдыр. Горхурам ки, бузлар көрпүйә тохундугда һәмин борулар ағырлыг көстәриб вышканы ашырсынлар..

Рәшид — Тапдым, Сүрмә, тапдым! Инди билирәм нәдән башламаг лазымдыр. Бу саат бөйүк сүр'әтлә, борулары гуя бурахмаг лазымдыр. Беләликлә биз ағырлыг мәркәзи ярадачағыг. Анлашылдымы? Бу, вышканы мөһкәм сахлая биләр.

Сүрмә — Баша дүшдүм, Сахлая биләр! (Гачыр. Рәшид ошун ардынча кедир, Фәррух, Бандарчук, Алексей вә Бабаян кәлирләр)

Фәррух — Сәлим Гурбанович һара кедир? Нә үчүн кедир? О гайыгда отурмушдур, сүрүчүнү көзләйир.

Рәшид — Бу, рәйсин өз ишидир. Ким билир саһилдә онун нә иши вар.

Фәррух — Йох, йох, бүрда башга бир әһвалат вар. Үрәйимә дамыб. Бир бәдбәхтлик үз верәчәк.

Бондарчук — Туталым лап элә бәдбәхтлик үз верди. Нә олсун? Намымыз ки, бир кичик гайыгда кедә билмәрик. Орда чәмиси бир ер вар.

Фәррух — (кәдәрли). Инди ки, бәдбәхтлик үз верәчәк, демәли о гайыг бир-ики нәфәр дә апара биләрди. Бир-биринин дизи үстүндә оту-рардыг. Гайыгын бурнунда өзүмүзә ер эдәрдик. (Бирдән гышгырыр) Мәним бирчә анам вар, о чох гочадыр!

Рәшид — (гуру бир тәрзлә) Кет!

Анчаг тез ол, йохса чатмазсан! (Фәррух бир гәдәр мütәрәддидлик көстәрир. Сонра ериндән сычрайыб гачыр) Даһа ким кетмәк истәйир, ушаглар; гайыгын кәнарындан тугуб суда үзә-үзә гуртармаг олар...

(Узун сүрән сүкут)

Алексей — Мәним дә бирчә гоча анам вар. Эйби йохдур, йәгин она тәгауд верәрләр

Бабаян — Мәним нә атам вар, нә дә анам, бир халамдыр, бир дә ки... Люба... Любая бир шей вермәзләр. Ахы, о һәләлик мәним һеч бир шейим дейил! Севкили пиядамдыр, вәс-салам. Ахы севкилиләрә тәгауд вермирләр...

Бондарчук — Бура бах, ахмаглама, Бабаян! (Сүрмә ағыр аддымларла дахил олур)

Рәшид — Ишә башладымы?

Сүрмә — (күчлә эшидиләчәк сәслә) Ән йүксәк сүр'әтлә. Лакин дейәсән һеч бир сүр'әт көмәк эләйә билмәйәчәк. Артыг бузлар көрүнүр Үфүг башдан-баша аф-аппагдыр. Ачыг ер йохдур.

Рәшид — Ачыг бир ер йохдур? (Дүшүнчәйә далыр) Нөвбә журналы һардадыр?

Сүрмә — Будур.

Рәшид — Техники-кеоложи черт-йожлар?

Сүрмә — Столун көзүндәдир. (Стола яхынлашмаг истәдикдә йыхылыр. Рәшидлә кәшфийятчылар онун үзәринә атылырлар)

Рәшид — Сүрмә, сәнә нә олуб?

Алексей — Гыздырма ичиндәдир.

Бондарчук — Әши, даян бир көрәк, сәсини башына салма! Көмәк элә галдыраг, яваш, әһтиятла (ону чарпайыя узадырлар).

Рәшид — Сән хәстәсән, Сүрмә, бәс нийә өз ерини о горхаға вердин? Ахы нийә белә эләдин?

Сүрмә — Белә бир тәһлүкә заманы горхагларла бир ердә һәлак олмаг адама чох ағыр кәлир.

Рәшид — (кәшфийятчылары кәнара чәкир) Мән билмирдим ки, бузлар бүтөв бир дивар кими кәлир. Бу даһа писдир. Баша дүшүрсүнүз-

мү, ушаглар. Нэ дейирсиниз? (Пауза)

Бондарчук — Йолдаш Гафаров, һамынын адындан дейирәм: һәмишәлик яшамаячағыг ки, өлөндә дә кәрәк ләягәтлә өләк.

Рәшид — Йох, бу аздыр. Бузлар яхынлашыр, һамымыз һәләк олачағыг, кәшфийәтдән һеч бир шей галмаячаг. Аздыр, ушаглар, аздыр.

Алексей — Башга бир иш кәрә биләрәк?

Рәшид — Кәрә биләрәк. Яхын әйләшии. Вәзийәт чәгиндир. Бизим янымыза анчаг ики-үч күн сонра кәлә биләрләр. Сон нәфәсимизә гәдәр даянмалыйыг. Бузлар вышканы йыхса, эвә кечәрик, я да ки, әксинә. Әкәр һәр шейи вүрүб йыхса, хәстәни көтүрүб бузларыи үстүиә атылмалы. Чалышыб өзүмүзү яхындакы адая етирмәлийик.

Бабаян — Бәс өзүмүзү етирә билмәсәк?

Рәшид — (көксүнү өтүрәрәк) Йәгин ки, сән дейән олачаг, Бабаян, анчаг биздән сонра бура башгалары кәлмәлидир. Онлар енидән кәшфийәтә башлаячаглар. Биз онларын ишини йүнкүлләшдирмәйә чалышмалыйыг. Кәрәк тәзә кәлән адамлар бизим илк тәчрүбәмизин нәтичәләрини билсинләр.

Бондарчук — Қазымовун васитәсилә?

Рәшид — Қазымова инанмаг олар?

Һамы бир ердә — Йох!

Рәшид — Әлә буна кәрә дә мән, мәктүб язмаг фикриндәйәм. Бүтүн нәтичә вә мә'луматы бир ерә топламалыйыг. Бизә нә мане олдуғуну язмалыйыг; башгаларынын нечә һәрәкәт этмәли олдуғларыны кәстәрмәлийик.

Алексей — Дейин язым, мәним хәттим яхшыдыр.

Рәшид — Мүгәддәмәсиз. Кәләчәкдә әсас нәтичәләри нәзәрә алмаг лазымдыр. Биринчи: дәрин ерләрдә иш апармаг мүмкүндүр. Бундан өтрү гайдая хүсуси диггәт етирмәли, рабитәни мөһкәмләндирмәли, базалары яхын ерләрә—адалара көчүрмәк лазымдыр! Көтүр нөвбә журна-

лындаи әсас ерләри көчүр, бу да ишин лайиһә чертйожу илә фәргидир. Ону да гейд эдәрсән.

Бондарчук — Икинчи вә мүнүм мәсәлә: горхаглары дәннизә бурахмамаг!

Бабаян — Ахырда да икичә кәлмә илә пиядалара салам көндәрәрсән..

Бондарчук — Дедим ки, сәнә ахмаглама, Бабаян.

Бабаян — Мән чидди дейирәм, Николай. (Гәһәрләнмиш һалда) Бу сонунчу саламымыздыр. Ахы биз севирдик...

(Фәррух ичәри кирир. Башыны ашағы салыб ағыр аддымларла өз йолдашларына яхынлашыр)

Бондарчук — (гәзәбли) Нә олду, кетмәдин? Өзүнү чатдыра билмәдин?

Фәррух — Чатдырдым. Амма кедә билмәдим, ушаглар! (Үзр истәйирмиш кими) Ахы мән өзүм һаггында фикирләширдим. Бу һәрәкәтим биринчи вә ахырынчы дәфә олсун...

Рәшид — Яхын кәл!

Бондарчук — Бәс мәктүбү биз нечә көндәрәчәйик?

Рәшид — Бутулкая гоюб ағзыны бағларыг, дәннизә тулларыг. Далгалар ону сәһилә чыхарар...

Бабаян — Бу саат әһтиятдән бир ярым литрлик чыхардарам.

Бондарчук — Доғру дейир, һәрәмиз 125 грам вурарыг, бутулканы да бошалдарыг.

Рәшид — Тез олун бошалдын, мән буруға кетдим. (Кедир)

Бабаян — (Бутулканы ачараг) Белә чыхыр ки, 166,33 грам вурачағыг. (Пауза) Дейәсән башланыр. Гардашлар, һиндлиләр дейир ки, куя адамлар өлөндә онларын руһу чүрбәчүр гуш вә һейванларыи бәдәнинә кечир.

Бондарчук — Биз йәгин ки, су гушларына чевриләчәйик.

Алексей — (күлүмсүнәрәк) Мисал үчүн мән истәйирдим ки, ағ ганадлы бир гағайы олам.

Бабаян — Бәс мән?

Алексей — Сән йәгин ки, үзүм тәнәйи олачагсан. Һәр ил сәнин суюну сыхыб шәраб дүзәлдәчәкләр.

Бабаян — Яхшы дейирсэн, мөндөн лап яхшы шәраб чыхар. «Мәдрәсә» кими бир шәраб олардым.

Бондарчук — Һә, «Мәдрәсә» яхшы чахырдыр, бәс мән?

Бабаян — Бу бой-бухунла йәгин ки, я гарабаддаг оларсан, я да ки, һавасил.

Бондарчук — Мән өз руһумун вәтәнсиз бир көчәри гушуна чеврил-мәсини истәмирәм. Һамысындан яхшы бир сөйүд ағачы олуб кәндимизин ғырағында битмәк истәйирәм, өз доғма юрдумда, доғма торпағымда!

Бабаян—(бутулканы Бондарчука узадыр) Афәрин! Чох тә'сирлидир. Ал өз пайыны ич.

Бондарчук — (бутулканы алыб ерә бошалдыр) Мән сәрхош һалда өлмәк истәмирәм!

(Кетдикчә артан курулту эшидилир, Рәшид йүйүрәк ичәри кирир)

Рәшид — Бузлар тәзийг эдир. Гаидә чатлайыр, бир аз да кечсә, вышканы да, эви дә йыхачаг. Бутулканың ағзыны бағламысыныз?

Алексей — Һазырдыр.

Рәшид — Вер бура. (Бутулкая ба-хараг) һә, сәнә хошбәхт сәфәр арзулайырам. (Бутулканы пәнчәрәдән байыра атыр, күләк уғулдайыр) Сүрмә нечәдир?

Сүрмә—Мән һазырам.

Рәшид — Бабаян, апар буругдакыларә хилас кәмәри пайла. Бүтүи фәһләләрә. Галанлары бура кәтир (Бабаян чәлд отагдан чыхыр) Нечә кәмәримиз вар?

Бондарчук — Дәрд.

Рәшид — Онлар дөшәк ағы илә бир-биринә бағлайын. Элә эдин ки, хәстә онларын үзәриндә узана билсин.

Сүрмә — Мәнә бири бәс эләйәр. (Ериндән галхмаг истәйир).

Рәшид — Бағлайын, мәним һәр сөзүм әмр кими гәбул эдилмәлидир! (Кәшфийятчылар хилас кәмәрләрини бир-биринә бағламаға башлайырлар) Сүрмә, исланмаян комбинезон кейин.

(Бабаян кәмәрләрә ичәри кирир)

Бабаян — Ай эчлаф! Эчлафдыр, өзү дә лап халисіндән!

Рәшид — Нә олуб?

Бабаян — Гайыға мишиб гачдығы бәс дейил, һәлә өзү илә кәмәр дә апарыб! Кәмәрин бири чатмыр.

Рәшид — Кәмәрләри тахын.

Алексей — Әввәл сиз тахмалысыныз.

Рәшид — Қазымов рәисин кәмәрини апарыб, демәли мәним кәмәрими.

Бондарчук — Мән суда лап ба-лыг кими үзүрәм..

Рәшид — (Онун сөзүнү кәсәрәк) Кәмәрләри тахын!

Бондарчук — Баш үстә! (Курулту кет-кедә артыр, эв ләрзәйә кәлир).

Рәшид — Бағладыларынызы суя салын, өзүнүз дә һәмишә Сүрмәнин яхшылығында олмаға чалышын. Мән фәһләләрлә бирликдә буругдан суя туллана чағам.

(Бондарчук Сүрмәйә тәрәф бир аддым атыр)

Сүрмә — Әһ, ушаглар, мән һеч бир әмрә табе олмаг истәмирәм. Анчаг нә этмәли, нечә дейәрләр, ағәш хәттидир. Әмрдир.

Рәшид — (Чыхмаг истәйир, лакин аяг сахлайыр) Ушаглар, бүтүн әмрләр верилдикдән сонра, бә'зән адам бир-бириндән хаһиш этмәли дә олур. Бир хаһишим вар: ким саламат чыхса, гой Фирәнкизә десин ки... Нә дейчәйинизи өзүнүз билирсиниз... Мөндән кимин хаһиши вар?

Алексей—Мәним! Һамынын адындан! Ичазә верин сизинлә гучаглашаг.

(Ишыг сөнүр, йәгин ки, электрик хәтти ғырылмышдыр)

Рәшид — (гаранлыгдә кәшфийятчылары гучаглайыр) Алексей, Бабаян... (Гапы тайбатай ачылыр, күләк ичәри долур. Фәррух йүйүрә-йүйүрә кәлир)..

Фәррух — Йолдашлар, йолдашлар, бизә кәми яхынлашыр. Һәр тәрәфдә бомбалар партлайыр. Эшидирсинизми? Тәйярәлдир, бир нечә тәйярәдир... Кәмидән дә атырлар... Бузлары парчалайырлар... (Һамы ериндә донуб галыр)

Бондарчук — Әзизләрим, достла-

рым... артиллерия, топхана, Сталинграддакы кими...

Бабаян — (учадан) Москва этрафында олдуғу кими..

Рәшид — Ушаглар, сиз һаглы-мышсыныз. Биз өн атәш хәттиндәйик. Енә дә һүчума кечәчәйик.

(Горин өзүнү ичәри атыр, онун элиндәки электрик фанарынын ишыгы отағы ишыгландырыр)

Горин — Рәшид, саламатсан? Сүрмә, сағсан? Бабаян, Бондарчук, Тихий!...

Бондарчук — Саламатыг, йолдаш директор.

Горин — (ону гучаглаяраг) Саламатсан? Һамыныз саламатсыныз?

Бабаян — Һамымыз саламатыг. бир нәфәр хәстә вар, бир нәфәр дә фәрари.

Горин — Билирәм, буругдан кәлирәм, орда һәр шейи мәнә данышыблар.

(Шумская элиндә бөйүк бир фанар ичәри кирир. Онун ардынча матрослар өзләри илә бөйүк ешикләр кәтириләр)

Шумская — Бу саат дизели ишә саларлар, инди ишыг янар.

Горин — Елена Александровна, хәстәйә баш чәкин. (Этрафдакылар) Кәмидән мүнәррики, радио чыһазыны кәтирин. Тез олун, радиону гурун, буруғу мөһкәмләндирин. Һиматит кәтирин, баржы чәнләрә тәрәф чәкин. Тез олун. (Һамы йүйүрә-йүйүрә дағылышыр. Отагда Рәшид, Горин вә Шумская галырлар). Йох, мән һеч вахт буну Қазымова бағыш-ламайчағам. Қаштан көрөк кәмини һамыдан сонра тәрк этсин.

Рәшид — Николай Михайлович, хаһиш әдирәм, Сүрмәни тез хәстәханая епирәсиниз.

Горин — Бәс устаны ким әвәз әдәчәк?

Шумская — Мән әдәрәм.

Рәшид — Лап яхшы. Елена Александровна, мәнимлә галарсыныз.

Шумская — Сүрмә, әзизим, өзүнү әлә ал. Гыздырма ичиндәсэн, әйби йохдур, тезликлә кечәр. Горин сәнин янына һәким көндәрәр. Тезликлә сагалыб аяға галхарсан.

(Рәшид матрослардан икисини чағырыр, онлар Сүрмәни чарпайы илә гарышыг көтүрүб апарырлар)

Шумская — Саламат ол, Николай, билмирәм Игор тәк нечә галачаг? Ахы, мән бурда хейли галмалы олачағам.

Горин — Нараһат олма (ишыгы яндырыр, Алексейин сыммын китарасыны көрүб, ону көтүрүр) Ону өз яныма апарарам. Һеч нараһат олма.

Шумская — Китара чалан вахтларын ядыма дүшдү!

Горин — Доғрудан?

Шумская — Әкәр сачларына дән дүшмәсәйди, лап о оғлана охшардын.

Горин — Инди она охшамырам? Дәйишмишәм?

Шумская — Билмирәм.

Горин — Чох... О вахтдан чох илләр кеңир. Сачларым ағарыб. (Пауза) Нечә вахтдыр ки, мән китараны тулламышам. (Кедир)

Шумская — (Онун ардынча бир аддым атыб, даяныр. Гүссә илә) Коля, дейәсэн, бу дәфә дә һаглысан. Сән һәмишә һаглы олурсан. Бәли, о вахтдан чох илләр кеңиб. (Рәшид кәлир)

Рәшид — Елена Александровна, оғлуруздан һеч никәран галмайын. Өзүнүзү әлә алын. Йохса бейнинизә чүрбәчүр фикирләр кирәчәк. Горху әлә шейдир ки, яхын бурахдын, гуртарды кетди.

Шумская — Әлә данышырсан ки, куя саһилдә едди ушаг гоюб кәлмисэн.

Рәшид — Мән орада үрәймин бир парчасыны гоймушам. (Гүссә илә) Өзү дә ән әзиз бир парчасыны, онсуз һеч яшамаға да дәймәз. Мән инанырам ки, бир күн, ики күн, беш күн, сәккиз күндән сонра, енә дә мән үрәймин бу парчасыны өзүмә гайтарачағам. Буна мән гәт'и сурәтдә инандығым үчүн башыма һеч бир ахмаг фикир кирә билмир. Чүнки саһилдә гоюб кәлдийим әлә бир үрәк парчасыдыр ки!..

АЛТЫНЧЫ ШӘКИЛ

Кәшфийят коитору идарәсинин архасында дәннз көрүнүр. Күнәшли һавадыр. Ағачлар тәзә ярпаг ачмаға башламышдыр. Идарә бинасындан башланан хиябан бурулараг мави дәннзә узаныр. Хиябанда скамялар дүзүлмүшдүр. Дирәкләрдән сүд рәнкли күрәви фанарлар асылмышдыр. Рәфигә фикирли һалда скамяда әйләшмишдыр.

Хиябанын баш тәрәфиндән Горин ики нәфәр ишчиси илә яхылашыр.

Горин — Узаг кәшфийят дәстәси илә мүнтәзәм рабитә сахлайын. Ишләрин кедиши һагда һәр ики саатдан бир мәнә мәлүмат верин. Кәшфийятчыларын бүтүн тәләбләрини еринә етирии. Техника вә аваданлығы әсиркәмәйин. Сәһәр бир нечә алим кәләчәк, онлары Сакиг бухтая апармаг лазымдыр.

И ишчи — Дүзәлдәрик, архайын олун (ондан айрылыб кедир, Горин Рәфигәни көрүр)

Горин — Салам, Рәфигә ханым, (Онун чийнинә тохунур) Йохса мәннмлә саламлашмаг истәмәйирсиниз?

Рәфигә — (дөнүб она бахыр) Багышлайын, йолдаш Горин, фикирли идим.

Горин — Сифәтиниздән көрүнүр ки, фикирләриниз о гәдәр дә үрәк ачан дейил. (Пауза)

Рәфигә — Йолдаш Горин, сиз дүз данышан, сөзү шах дейән бир адам кими шөһрәт тапмысыңыз. Қим ки, һәгигәти өйрәнмәк истәйир, сизин яныныза кәлир.

Горин — Һм... Йохса сиз дә бир шей өйрәнмәк истәйирсиниз?

Рәфигә — Аһ, билсәйдиниз ки, нә гәдәр истәйирәм! Николай Михайлович, дейиниз, дүздүрмү ки, мәннм әрим кәркии бир моментдә, фәлакәт яхынлашдығы бир заман гайыгдакы еканә ердән истифадә эдиб хәстә гадыны Сакиг бухтада гоыраг гачмышдыр?

Горин — Буну сизә ким деди?

Рәфигә — Сөз-сөһбәтин габағыны алмаг мүмкүн дейил.

Горин — Доғру дейирләр, Рәфигә. **Рәфигә** — Сағ олун. Бир шей дә сорушмаг истәйирәм. Дүздүрмү ки, мәннм әрим өз ишчиси мүнәндис Шумская гаршы намуссуз һәрәкәт этмәк нийәтиндә олубмуш?

Горин — Бу да сөһбәтдир?

Рәфигә — Бәли!

Горин — Һәлә мәнә чатмайыб. Билмирәм.

Рәфигә — Билмирсиниз? Гәрибәдир (әзабла) йолдаш Горин, Николай Михайлович, мән сизин янынызда бу чүр бир суал вермәйә гәдәр алчалдым. Анчаг сиз... Сиз дейәсән мәнә һәгигәти демәдиниз, багышлайын.

(Кәскин бир һәрәкәтлә кедир)

Горин— Һм... (Папирос яндырыр, скамянын далындан ағлаян Йгорун башы көрүнүр) Салам. Йгор Серкеевич. Нийә белә ағлайырсан? Нә үчүн мәктәбә кетмәмисән?

Йгор — Бах. (Бош банканы она кәстәриб даһа да бәркдән ағламаға башлайыр).

Горин — Әлә билирсән ки, һәр шей айдын олду? Ағыз-бурнуну сил! Даныш көрәк нә олуб?

Йгор — Нә олачаг? Биз мәктәбдән габаг чөлә кетмишдик. Мән, бир дә Тофиг адлы бир оғлан. Бир корамал тутуб банкая салдыг. Мәктәбдән гайыдандан сонра Тофигә дедим ки, корамал нәйимизә лазымдыр. Мән онлардан чох ярмышам. Кәл бурахаг кетсин. Көтүрүб бурахдыг. Амма корамал сүрүнә-сүрүнә кириг гызларын партасынын алтына.

Горин — Һм... гызларын партасына дейирсән?

Йгор — Һә... Гызлар да ки, чивилдәшиб сәс-күй салдылар, һарай галдырдылар. Мүәллимә һирсләниб аягларыны ерә дейдү, бизи говду ки, кедин, валидейинсиз мәктәбә кәлмәйин! (Ағлайыр) Тофигә нә вар ки, анчаг мән инди валидейини һардан алым? Бирчә анам вар, о да дәннздәдир. (Һөнкүрә-һөнкүрә ағлайыр).

Горин — Сил көзләрини, сил. Һә,

сэнин ишин писдир. Бэс нэ гэрара кэлмисэн?

Игор — Гэрара кэлмишэм ки, сиз тапым. Дедилэр ки, сиз бурдасыңыз. (Бир гэдэр сусуб сонра ялвараг) Николай Михайлович, бэлкэ сиз мэним валидейним оласыңыз?

Горин — Сэн нэ данышырсан?!

Игор — (Енэ дэ агламага башлайыр) Бэс инди мэн нейлэйим? Кэрэк бир адам мэним валидейним олсун, я йох? Атам сағ олсайды...

Горин — Атан сағ олсайды, неч билирсэн нейлэйерди?

Игор — Дэйрди? Алын бу да гайыш, дөйүн, анчаг мэктебэ кетмэйэ разы олун.

Горин — Йох, дөймэзди. эввэлчэ о, сэни этираф этмэйэ мэчбур эдэрдиди ки, сиз корамалы билэ-билэ гызларын партасына бурахмысыңыз.

Игор — Нэ олар, мэн бойнума алардым.

Горин — Сонра о, сэнэ намуслу пионер анды ичирдэрди ки, даһа бир дэ белэ шейлэр олмаячаг. Сэн сөз верэрдинми?

Игор — Верэрдим, пионер галстукума анд олсун.

Горин — Онда атан сэнэ инаныб мүэллимэнин яыына кедэрди.

Игор — (фикирлэшдикдэн сонра) Көрүнүр ки, атам яхшы адаммыш!

Горин — Чох көзэл инсанды. Яхшы оларды ки, элэ оғлу да атасына охшасын.

Игор — Неч мэнэ ондан данышырлар? Элэ ады кэлэндэ башлайырлар ки: «ай аман, ушағын үрэйини сыхмайын, атасыны ядына салмайын».

Горин — Доғру дейирсэн, сөз верирэм ки, сэнэ һэмишэ атаидан сөһбэт эдэчэйэм. Инди кет эвэ. Ишими гуртаран кими кэлэрэм.

Игор — (кетмэк истэйир, лакин енэ дэ гайыдыр) Николай Михайлович, инди ки, мэн бойнума алдым, мэним валидейним юларсынызмы? Мэктебэ кедэрсиниз?

Горин — Кет, кет, мэктебэ зэнк вурарам.

(Игор йүйүрө-йүйүрө кедир, Го-

рин идарэйэ кирир, Казымов вэ Фирэнкиз кэлрирлэр)

Казымов — Элэ мәсэлэлэр вар ки, онлара гарышмағы мэн һэмишэ айыб, һатта лэягэтсизлик һесабы этмишэм.

Фирэнкиз — Сэлим эми, мэн һэлэ дэ нэ демэк истэдийинизи баша дүшө билмирэм.

Казымов — Фирэнкиз, нечэ дейим. Бу киши сөһбэти дейил.

Фирэнкиз — (һирслэ) Эми, нэ демэк истэдийинизи билмирэм.

Казымов — Фирэнкиз, сиз элэ эвлэнэн кими Рэшидлэ сөзэ кэлмэйэ башладыныз?

Фирэнкиз — Һэ, биз тезликлэ баша дүшүк ки, дүнякөрүшүмүз башга-башгадыр. Баш верэн һадисэлэри һэрэмиз бир чүр, өз билдимиз кими гиймэтлэндирирдик.

Казымов — Тээссүф ки, Фирэнкиз, дүнякөрүшүнүн мүхтәлифлийи, нечэ дейэрлэр, дәрдин ярысыдыр. Мэн инди сизи таныш этдийим күнэ ләһнәтлэр яғдырырам.

Фирэнкиз — Сэлим эми, бу саат үрэйим партлаячаг...

Казымов — Эксинэ, сэн чалыш үрэйини буз кими союг сахла. Рэшид сэнэ лайиг дейил. О, Сүрмә илэ чиркин бир маҷэрая башлайыб.

Фирэнкиз — Рэшид? Сүрмә илэ?

Казымов — Эһ, нэ гоюб, нэ ахтарырсан, елбейин гыздыр, зарафат дейил, көзэл оғлан ола, өзү дэ рәис. Нэ гэдэр ағыр олса да, мэн өз көзләримлэ бу эһтираслы романын шаһиди олмушам.

Фирэнкиз — (боғулараг) Рэшид... Инанмырам... Инана билмирэм.

Казымов — Мэн дедим ки, белэ шейлэри данышмағы өзүмэ айыб билирэм, һатта эдәбсизлик сайырам.

Фирэнкиз — Йох, неч инана билмирэм.

(Йүйүрө-йүйүрө узаглашыр. Казымов онун архасынча бахыр)

Казымов — Инанмырсан? 99 фаиз эминэм ки, инанырсан.

(Дөнүб идарэйэ кирмэк истэйэндэ Горинлэ раслашыр).

Горин — Салам, йолдаш Қазымов. Тәэ нә хәбәр вар?

Қазымов — Хәбәр нә гәдәр истәйирсән, сизә чатдырарлар.

Горин—Сиз өзүнүз чатдыра билмирсиз?

Қазымов — (саймазяна) Мәмнүнийәтлә, анчаг бунун үчүн вахт лазымдыр, мөним дә ки, вахтым аздыр, мә'рузәйә һазырлашырм, назирлийин техника шурасы чағырылыр...

Горин — Нә мә'рузәдир?

Қазымов — Дәрин ерләрдә апарылан узаг кәшфийәт үчүн ишчи гүввәсинин, вахтын вә миллионларла дөвләт вәсаитинин конторумуз тәрәфиндән әбәс ерә сәрф әдилмәси һаггында.

Горин — Бәс сиз нийә мә'рузәчи олурунуз?

Қазымов — Бу Робинзонада, бизә чох баһа баша кәлән ахмаг авантюра һаггында мә'рузә этмәк мөним өз шәхси тәшәббүсүмдүр.

(Идарәйә кирир)

Горин — (тәәччүблә) Мараглыдыр. (Нәйи исә хатырлаяраг) Робинзонада... Авантюра. (Чибиндән бир мәхтуб чыхарыр) Даян, даян... (Йүнкүллүклә нәфәс алыр) Нә яман мөни севиндиндин, дейәсән, инди кителин архасындан өзүнү «бир групп ишчи» адландыран адамы көрә билмишәм. Бәли, эләдир. Дейәсән тапмышам!

(Рәшид, әйниндә яхасы ачыг мешин палто, йоргун аддымларла ичәри кирир. О, папағыны пейсәринә тәрәф итәләмишдир)

Горин — Рәшид, кәлмисән? Енә дә көзүмә бир тәһәр дәйирсән. (Әлини чибиндән чыхардыр). О әлиндәки надир, яш килдир дейәсән.

Рәшид — Рамазанын ганынын баһасыдыр. (Сүкут. Рәшид ағыр-ағыр скамья отурвр) Биз орда, һәлә индийә гәдәр көрүнмәмиш бир дәриндикдә буруглар салмышыг. Дәнизин дибини газмаға башламышыг. Биз ени нефт ятағы ачамаг истәйирдик. Сонра да дәнизин ортасында ени мәдәнләр яратмағы арзулайырдыг.

Горин — Әшинә олуб? Десәнә!

Рәшид — Һәр шей битди. Гуюдан нефт әвәзинә кил чыхыр. Бах, көрдүйүн бу кил. Кил вә сү!

Горин — Һә... (О да скамья әйләшир) Демәк Қазымовун әлиндәки силаһ будур. Әлә бу яш киллә бизи вурмаг истәйир, өзү дә бунун зәрбәси пис олачаг. Назирлийин техника шурасы чағырылыр.

Рәшид — Гой чағырсынлар. Инди мөним үчүн тәфавүтү йохдур.

Горин — Нечә йә'ни тафавүтү йохдур? (Һирслә) Сәнин үчүн, я сәнин ишчиләрин үчүн, бәлкә бизи гиймәтли яначаг чыхармаға көндәрән адамлар үчүн? Бу яначағы сәбирсизликлә көзләйән адамлар үчүнмү тәфавүтү йохдур? Кимин үчүн тәфавүтү йохдур? (Аяға галхыр. Қазымов тәмкинә аддымларла идарәдән чыхыр) Нә үчүн сиз мә'рузәйә һазырлашырсыныз?

Қазымов—(союгганлылыгла) Мә'рузәм һазырдыр. Ону сиз өз әлиниздә тутмусунуз. Будур, бах, бу әлиниздә.

Горин — (механики олараг юмруғуну өзүндән кәнар әдир, бирдән-бирә гәһгәһә чәки күлмәйә башлайыр) Амма мөни яман севиндиндиниз. Сәли Гурбанович.

Қазымов — Севиндиндим?

Горин — Валлаһ, севиндиндиниз. (Аһәнкини дәйишәрәк) Нәһайәт сиз ачыг давағ башладыныз. Вурушмаға да ки, мән варам. Лап кейфин истәйән кими варам. (Қазымова яхынлашыр)

Қазымов — (гейри-ихтияри олараг кери чәкилир) Анчаг... Бағышлайын, әзиз йолдаш, бир аз нәзакәтли олун!.. Әһтиятлы олун.

Горин — (гәзәблә) Хейир, нә нәзакәтли, нә дә әһтиятлы олачағам. Сиз өзүнүз кителинизи ачыб әсл симанызы көстәрмисиниз. Мән сизинлә вурушачағам, Қазымов!

Қазымов — (өзүнү әлә алараг) Горхутмайын, һәрбә-зорба кәлмәйин. (Рәшидә тәрәф дөнүр) Бир аяға дур. яхын кәл. (Ердән қағыз гарышыг кили көтүрүб Горинә верир) Сиз буну һеч яна туллая билмәсиниз.

Рәшид — (ирәли чумуб Казымовун элиндән япышыр) Туллаярыг, өзү дә сизинлэ бир ердэ!

Қазымов — (о бири эли илә чибиндән бир босман фити чыхарыр, Рәшид буну көрән кими кери сычрайыр) Рамазанын мейити, бах, орда, механики заводун янында саһилэ чыхмышдыр.

Рәшид—Онун, Рамазанын?.. (Кери чәкилир)

(Қазымов әһвалыны позмадан узаглашыр)

Горин — Әйләш, Рәшид.

Рәшид — Мән кетмәлийәм, кедиб ону көрмәлийәм...

Горин — Лазым дейил, Рәшид. (Ону гучаглайыр) Хаһиш эдирәм, лазым дейил. Өзүм орда олачағам, бир гәһрәман дәйүшчү кими, яхшы йолдаш кими ону ләягәтлэ басдырачағыз. Амма сән кәлмә. Бу даһа яхшы оларды. Хаһиш эдирәм.

(Ону әһтиятла әйләшдириб кедир. Рәшид башыны скамянын архасына сөйкәйир, Фирәнкиз кәлир. Рәшид Фирәнкизи көрмүр)

Фирәнкиз — Рәшид, мәнәм, Фирәнкиз.

Рәшид — (Айылараг) Фирәнкиз... (Она тәрәф һәрәкәт эдир)

Фирәнкиз — Мәнә тохунма. (Рәшид һәрәкәтсиз һалда ериндә галыр) Мән сон дөфә үрәйими бошалтмалыям. Анчаг архайын ол, көз яшы төкмәйәчәйәм.

Рәшид — (пычылты илә) Баша дүшмүрәм.

Фирәнкиз — Дәнизин дузлу сулары сәни мәнән узаглашдырдыгда, мәним гәлбимдә оңа гаршы гысганчлыг, нифрәт һисси сянырды. Чүнки о бүтүн арзуларымы дағыдыб мәнв эдирди. Анчаг сән чиркин бир маңчәрая башладығын үчүн өзүмү гысганчлығын пәнчәсиндә боғмаг фикриндә дейиләм.

Рәшид—Сән нәдән данышырсан?

Фирәнкиз — Архайын ол. Мән сәнә ялан данышмамаг, оғру кими кизлин һәрәкәт этмәмәк үчүн имкан ярадарам.

Рәшид—(онун дедикләринин мәнасыны баша дүшмәйә чалышараг эзаб чәкир) Ахы мән нә оғурламышам?

Фирәнкиз — Мәним мәнәббәтими. Ону оғурламышан ки, парчалайыб әйбәчәрләшдирәрәк мәнв эдәсэн. Инди мән, санки бир бошлуг ичиндә кәзирәм. Санки әтрафымда һеч бир шей йохдур. Һәр ер бом-бошдур. Аһ, Рәшид! Йох, йох. Көз яшлары артыгдыр. Инди бизим арамызда һәр шей гуртармышдыр...

Рәшид — (ериндән галхараг) Фирәнкиз!

Фирәнкиз — (һәйәчаныны боғуб нифрәтлэ) Йәгин ки, айрылмаг үчүн бәзи формал мәсәләләри еринә етирмәлийик. Архайын ол, мән бу тәшәббүсү өз үзәримә көтүрүрәм, әлбәттә хәрч дә мәним һесабыма олар. Мәнә әл вурма.

(Кедир. Рәшид онун ардынча бир аддым атыр, сонра скамяя йыхылараг әлләри илә башыны тутур; күн ишығы бир аз да артыр, күләк ағачларынын будагларыны тәрпәдир, гушлар чивилдәшир. Сүрмә сәссиз аддымларла кәлир, һеч бир сөз демәди Рәшидин янында әйләшир. Фирәнкизлә Әлимухтар әлләриндә чамадан кечирләр. Әлимухтар Рәшидлә Сүрмәни көрүб аяг сахлайыр).

Фирәнкиз — Кедәк, ата, хаһиш эдирәм.

Әлимухтар — Она бир-ики кәлмә сөз демәк истәйирәм.

(Скамяя тәрәф кәлир)

Фирәнкиз — (онун йолуну кәсир) Лазым дейил, ата.

(Онлар ағачын далында даянырлар)

Сүрмә — (явашдан) Үмидинизи итирмәйин. Үмиди итирмәк, инсанын зәифлийидир.

Рәшид — (Сүрмәни көрчәк) Сүрмә...

Сүрмә — Мән һамыдан әввәл билдирдим. Кечә еримдән дәли кими галхдым. Мәнә әлә кәлди ки, Рама-

зан мени чагырыр. Үрәймә дам-мычиды ки, ону букүн тапачаглар. Инди хәбәр вердиләр ки, тапыблар.

Рәшид — (тәссүфлә) Мәнә дә дейрләр ки, ора кетмә, мәним йолдашым...

Сүрмә — Көрүрсүнүзмү, мән дә кетмирәм. Ахы о мәним севкилимдир. Мән дә кетмирәм.. чүнки һәмешә ону көзүмүн гаршысында дири көрмәк истәйирәм.

Рәшид — Сән.. сән... Чох көзәл, мөһкәм гызсан, Сүрмә...

Сүрмә — Нә этмәк олар. Мән ону сеvirәм.

Рәшид — Сән чох яхшы гызсан... Хошбәхтсән, Сүрмә. Өлүмдән сонра да үрәкдә чанлы бир мәнәһбәт яшатмаг нә гәдәр бөйүк сәәдәтдир.

(Пауза. Әлимухтар онун дедикләринә дигәтлә гулаг асыр). Анчаг илк чәтинликдә сәни өз гәлбиндән чыхарыб атан адамын һиссинә мәнәһбәт демәк олармы? (Сүрмә онун чийнини охшайыр) Мәнә ачыма, буна эһтиячым йохдур.

Сүрмә — Мән ачымырам. Сән ки, ону сеvirсән?

Рәшид — Севирәм, өзү дә нәфәсим кәсиләнә гәдәр севәчәйәм.

Сүрмә — Белә бир мәнәһбәти яшатмаг үчүн мөһкәм олмаг лазымдыр, Рәшид.

Рәшид — (үмидсизликлә) Ахы мән нейләйим?!

Сүрмә — (нәвазишлә) Бир бах, баһар кәлир. Күнәш чыхыр, дәнизә бах, элә бил фирузәдән төкүлүб. Көр нечә дә сакитдир. Биз букүн снә дә кәшфийята гайыдачаагы.

Рәшид — Орда һеч бир шей йохдур. Судур, бир дә кил.

Сүрмә — Биз ону вуруб кечәрик. Һөкмән галиб кәләрик. Борана, гара, фыртыная, буз дағларына галиб кәлдийимиз кими бу дәфә дә галиб кәләрик. Инди күн чыхыб. Нава сакитдир. Нәдән эһтият эдирик? Чалышаг бәлкә бу кил гатыны кечдик.

(О, бир ана нәвазиши илә Рәшиди скамядан галдырыр. Рәшид сәндә-

ләйә-сәндәләйә онун янынча кедир. Фирәнкиз башыны атасынын синәсинин үстүнә гоюр. Игор әлиндә бир бағлама йүйүрә-йүйүрә кәлир)

Игор — Хала, әми... Сиздән һансыныз Фирәнкизсиниз?

Фирәнкиз — Нә истәйирсән, ай оғлан?

Игор — Уф, ай типдир һа.. Бир «Победа»сы вар ки, аз галыр көрәниң үрәйи кетсин. Ичиндә радиосу да вар. Өзү дә ки, шляпа гоюб, көк адамдыр... О, гәдәр дә көк олмаз, амма пис дейил... Анчаг Фирәнкизин арвад адымы, йохса киши адымы олдуғуну демәди.

Әлимухтар — Ким?

Игор — Нә билим, һеч өз адыны деди ки? Машыны сахлайыб, мәнән сорушду ки, бү әвин яхынлығында олурам я йох? Дедим ки, сизә инанмаг олар? Гайытды ки, бәс нийә мән сәнә инанырам? Мән дә она дедим ки, инди Горинкилдә яшайырам. Деди лап яхшы, апар бу шейи вер Фирәнкизә! Өзү дә де ки... Даян көрүм нечә деди?

Әлимухтар — Ким?

Игор — Даян бир ядыма салым... Тапшырды дейәрсән ки, мә’зунийәтдә идим. Гайыдыб көрдүм ки, бу шей әвимиздәдир. Даһа нийә керигайтарыблар? Деди ки, гой ядикар галсын, бу мәним она олан һөрмәтимиң нишаныдыр. Сәмими гәлбдән онларын һәр икисинә хошбәхтлик арзу эдирәм.

Фирәнкиз — Кимә?

Игор — (онлары көстәрәрәк) Йәгин сизә. (Бағламаны верир) Ичазә верин кедим. Вахтым йохдур, бир пишик вар ону тутмалыям, тәдгигат апарачаагыг. (Йүйүрә-йүйүрә кедир)

Әлимухтар — (бағламаны ачыр) Ваз... Нәсиров бағышладығы ваз.

Фирәнкиз — Ата!

Әлимухтар (фикирли һалда) Кетдиләр, гызым... Гаты кечмәйә кетдиләр. Көрәсән онлар кил гатыны кечә биләчәкләрми?

ДӨРДҮНЧҮ ПӘРДӘ

ЕДДИНЧИ ШӘКИЛ

Казымовкилин эвиндә ачыг бир эйван.

Эйванда күл дибчәкләри вардыр. Столун үстүндә чай үчүн габ-гачаг йыгылмышдыр. Отагдан байыра телефон чәкилмишдир. Қазымов эининдә шалвар, чан көйнәйиндә гантелләрлә идман һәрәкәтләри эдир

Рәфигә элиндә тәзә үтүләнмиш яхалыг вә галстук кәтирир.

Казымов — Әһсән, кәләчәк нәсләр үчүн бу гантелләри гоюб кедән адама. Ән ади чуғун дашдыр. Анчаг адамы элә дирчәлдир ки, кәл кәрәсән (яхалыгла галстуку алыр)

Рәфигә — Сәлим, дүзүнү де, сән көшфийәтдан ағыр дәгигәдә гайытмысан? Һамыны башлы-башына гоюб кәлмисән?

Казымов — Һансы авара бу чиркин деди-годуну сәнә чатдырыб?

Рәфигә — Бу сөзү Горин дә тәсдиг әтди.

Казымов — Горин? Йә’ни о, буну тәсдиг әтмәйә биләрди? Әзизим, Горинин бирчә фикри варса, о да мәнә йыхмагдыр. О, узаг көшфийәта бөйүк үмидләр бәсләйрди. Бу иш дә фыс чыхды. Инди дә өзләриндән уйдурурлар ки, куя мән пис рәһбәрлик әтмишәм. Чамааты элә алмаг үчүн бу ишдә ахмаг бир мәсәлә дә уйдурурлар. Куя нахәш гадыны орда гоюб өзүм гайыға миниб кәлмишәм.

Рәфигә — Бәс әслиндә нечә олуб?

Казымов — Әслиндә, мәнә союг дәймишди. Мән дә чыхыб кәлдим. Пейгәмбәр-зад дейиләм ки, нә билим ки, мәнән сонра буруг устасы нахошлайчаг. Вәссалам. Даһа мән бир дә бу барәдә данышмаг истәмирәм. Бәсдир.

Рәфигә — Һирсләнмә! (Она яхын әйләшир) Умидварам ки, башга бир деди-году һаггында да гысача мәлүмат верәрсән. Сәнин... Шумская олан мүнәсибәтини дейирәм.

Казымов — Мән Шумскаяя һәмишә яхшы мүнәсибәт бәсләмишәм.

Рәфигә — (гәмкин) Кечән ил өз катибинә дә дейәсән белә бир мүнәсибәт бәсләйрдин. Онда сәнин тагсырындан кечдим, өзүмә сөз вермишдим ки, бир дә бу барәдә данышмайым...

Казымов — Бәсдир, Рәфигә! Сән билирсән ки, бизим шәһәрчикдә азчохо сую ширин гыз, я арвад көрүнән кими я онларын өзләри-өзләрини я да башгалары о саат мәнә язырлар. Даһа мәним тагсырым нәдир? Инди өзүмү өлдүрүм ки, анам мәнә кифир доғмайыб. (Пауза) Яхшы, бу хәбәри сәнә ким чатдырыб?

Рәфигә — Мән гадынам, Сәлим, үрәйимә дамыб. Мән Ленаны чоһдан таныйырам. О, өмрүндә һеч бир шей кизләтмәз... Ондан сорушаң кими деди ки, сәнин еринә хәчаләт чәкирәм.

Казымов — Йәгин ки, бу ахмаг сөһбәти дә Горин яйыб?

Рәфигә — Йох, о мәнә бу барәдә бир сөз демәди.

Казымов — Бахма, бүтүн бадалаглары мәнә вуран одур. (Онун әлини охшайыр) Рәфигә, әзизим, сакит ол. Бу гәдәр дә садәләвһ олмаг ярамаз. Шумская илә Горинин көһнә маһәрасы вар. Көрүнүр инди тәзәләйибләр, габаг бир шей чыхмамышды, дейәсән инди иши яхшыдыр. Шумскаянын оғлу инди Горинкилдә олур. Айдын мәсәләдир ки, бу деди-годуну бош ерә яймырлар.

Рәфигә — Ахы сәнә ифтира ахмаг Горинин нәйинә лазымдыр?

Казымов — Чүнки мәнә диши батмыр, мәнә сындыра билмир. Казымову аваралары, бачарыгсызларын сырасына гата билмир. Инди чалышыр ки, үстүмә позғун ады гойсун. (Рәфигәни охшайыр) Рәфигә, инди сакит олдунму?

Рәфигә — (сәмими олмаға чалышараг) Сакит олмаға чалышырам...

Казымов — Өзүнү бош-бошуна инчитмә, Рәфигә. Ишләр мән көзлә-

дийимдән дә яхшыдыр. Бу күнләрдә назирликдә мәним үчүн яхшы бир вәзийәт яраныр. Чох күман ки, мәни мүдир гойсунлар. Бакыда да ер бошалан кими кечәчәйәм ора. Онда һәятымызын ени сәһифәсини ачачағыг. Нә олар, енә дә һәмишәки кими мәнә өз тәбәссүмүнү бағышла, әзиз йолдаш! (Галхыб портфелини йығышдырыр). Мәнә башга галстук кәтир. Рәнки бир аз түнд олсун. Үтүлө...

(Рәфигә ичәри кирир, Фирәнкиз кәлир)

Фирәнкиз — Сәлим әми, бир нечә дәгигә вахтыны алачағам.

Казымов — Мән һәмишә сәнин гуллуғунда һазырам. Нә олуб, нийә белә һәйәчанлысан?¹

Фирәнкиз — Өзүмә ер тапа билмирәм. Унугмаға чалышырам, сәһәрдән ахшама кими ишләйирәм ки, бәлкә фикрим дағыла. Ахырда кағызда чәкдикләрим һамысы көзүмдә бир ләкә кими көрүнүр. Гарандаш о гәдәр ағырлашыр ки, элә бил әлимдә бир пуд даш тутмушам. Анчаг һеч бир шей көмәк этмир. Бирдән дәли кими галхыб күчәйә чыхырам, бош-бошуна кәзирәм. Букүн һеч өзүм дә билмирәм нечә чыхышам. Бир дә айылыб көрдүм ки, шәһәрдән 10 километр кәнарда чөлү-биябандаям.

Казымов — Паһо, бир аз да белә мешг эләсән пияда йүрүшләрә чыха биләрсән.

Фирәнкиз — Зарафат вахты дейил, Сәлим әми. Инди мәнә хәбәр вердиләр ки, комиссия мәсәләни йохлайыб тәйин этмишдир ки, Рамазанын өлүмүнә һеч кәс тагсыркар дейил. Һәр чүр әһтият вә әһтимал тәдбири көрүлмүшдүр. Баш верән һадисә тәбии фәлакәтдир...

Казымов — Доғрудур, комиссиянын чыхартдығы нәтичә беләдир. Анчаг, әйни әтдән чүрбәчүр хурушлар биширмәк олар. өзү дә һәрәсиниң дады башга-башга. Дүз дейирәм, я йох?

Фирәнкиз — Сәлим әми, сиз Рәшиддән нә истәйирсиниз?

Казымов — Сән онун талеи илә

нә марагланырсан? Мән билән сиз айрылмаг истәйирдиниз.

Фирәнкиз — Һә...

Казымов — Белә исә, даһа онун талеи сәни нийә марагландырыр? Язығын кәлир? Бәс онун сәнә язығы кәлирди? Йох, мәним һәрәкәтләрим гә'и олачаг. Бурда һеч бир комиссия-флан көмәк эләйә билмәйәчәк. Бөйүк дәринликләр, узаг адалар, бузлар, гәһрәманлыг, чөлүсникчиләр, тәйярәләрдән атылан бомбалар, кәмиләр, өн атәш хәтти... Бүтүн бунлар дөвләтә нечәйә баша кәлир? Бу, далында бир гатар сыфыр дуран рәгәмдир. Бәс әвәзиндә нә вар? Дурду палчыг. Бүтүн бунлар үчүн биз кимә борчлуғо? Элә бир адама ки, вүчуду бир гәпийә дәймәз!

Фирәнкиз — Онун һаггында белә данышмаға һаггыңыз йохдур?

Казымов — (Истәһза илә) Паһо, дейәсән онун вәкиллиини эләмәйә башламысан?

(Пауза)

Фирәнкиз — Мән ону севирәм, әми... Мән буну һеч вахт индики кими һисс этмәмишдим. Онун вәзийәти чәтиндир. Өзү дә демәк олар ки, мән ону итирмишәм... О чох нараһат, сәрт вә чалышған адамдыр. Көрүнүр ки, элә бу хасийәтләринә көрә дә ону севмәк лазымдыр...

Казымов—Сәни пешман этмәк истәмирәм. Бу, вахтдан, бир дә ки, һадисәләрин чәрәянындан асылдыр. Өзүн көрүб баша дүшәрсән. (Телефон зәнк вурур, Казымов дәстәйи көтүрүр) Бәли, мәнәм, тәбрик эдирсиниз, нә мүнәсибәтлә?² (Сифәтинин ифадәси дәйишир) Зәһмәт чәкиб бир дә дейин, сәсиниз чох пис эшидилир... Нечә, нечә? Сағ олун, эшитдим. (Дәстәйи еринә гоюр) Сәнин Рәшидинә язығлары кәлди...

Фирәнкиз — Кимин?

Казымов — Тәбиәтин. Сакит бухтада дәнизин дибиндән нефт чыхыр.

(Фирәнкиз һәйәчанла она доғру аддым атыр)

Казымов — Сән ону чәтин вәзийәтдә гоюб кетмәк истәмирдин. Онун бәхти күлүб, енә дә өз атына миниб. Үмидварам ки, инди ондан үз дән-

дөрмөйө сөнө һеч бир шей мане ол-маз. Истәмирсән? Онуң архасынча кедиб чадырларда, илан, эгрәб гайнашан дүзлөрдә яшамаг истәйирсән? Онуң үчүн паркет дөшәмәли сарайлар тикмәк истәйирсән? Мән һәр шейи билирәм, һәр шейи! Сән ялан данышырдын, көзләриндән көрүрәм ки, дүняның ахырына гәдәр онун ардынча кетмәйә һазырсан. Яхшы, көрәрик. Көрәк Рәшидлә денизин дәринликләриндән һе тапачагыныз. Көрәк кимсәсиз адаларда иланларын арасындакы чадырларда һечә яшачагыныз! Көрәрик!

Фирәнкиз — (явашдан) Сиз чох горхулу адамсыныз!

(Чидди вә кәскин бир һәрәкәтлә дөнүб кедир. Рәфигә әлиндә галстук ичәри кирир).

Рәфигә — Нә вахт гайыдачагсан? (Онуң вәзийәтини көрүр) Сәлим, олмая мәнән инчимисән? Гәрибәдир. Һеч күман этмәздим ки, мәним бу шүбһәләрим сәнин кейфини поза биләр...

Казымов — (өз - өзүнә) Шүбһә, данлаг, эзийәтләр... (Әсәби һалда эйванда кәзинир) Вәзийәт дә, мүнәсәбәтләр дә дәйишир, йох. Назирликдә һеч кәсә архаланмаг олмаячаг... Һәлә бу һарасыдыр. О тикинти мәсәләсини дә башга чүр гиймәтләндирмәйә башлаячаглар... Нә исә, бир йол тапмаг лазымдыр, лазымдыр... (Кери дөнүб Рәфигәни көрүр) Кет о боз рәнкли костюмуну кейин, тәзә тикдирдийин костюму, хаһиш эдирәм.

Рәфигә — Нийә?

Казымов — Элә, мүтләг кейин.

(Рәфигә кедир. Казымов енә дә эйванда кәзинир) Һә, вәзийәтдән чыхмаг лазымдыр.

(Рәфигә тәзә, гәшәнк костюмуну кейиб кәлир. Казымов узун-узады ону сүзүр) Сән чох көзәлсән. Рәфигә.

Рәфигә — (Ачы бир тәбәссүмлә) Бәли дә, сәнин хошуна кәлдийим үчүн севинмәлийәм.

(Пауза)

Казымов — Анчаг сәни бәдбәхтлик көзләйир, Рәфигә. Даһа сәнин

нә бәлә палтарларын, нә «Россия» теплоходунда сәһәтләр этдийинә, нә эвинә, нә машинына, нә дә ки, адәт этдийин бу раһатлыга һөрмәт олмаячаг. (Пауза) Мән Гафаровла Горинин әлейпинә кетмәкдә тәләсмишәм. Инди мәни чыхарачаглар, һеч уф да демәйәчәкләр. Кәллә-маяллаг ашыб мәдәнләрин бириндә ади бир мүнәндис кими ишләйәчәйәм. Даһа өмрүмдә бир дә юхары галха билмәйәчәйәм.

Рәфигә — Сәлим, нә олүб ахы?

Казымов — Сакит бухтада нефт чыхыр.

Рәфигә — Нефт? Бәс сән бир нефтчи кими, мүнәндис кими буна севинмирсән? Орадан нәһайәт нефт чыхмагы сәни севиндирмир?

Казымов — (кери чәкиләрәк) Рәфигә, сән нә данышырсан?

Рәфигә — Сән бир аддым да атсан чыхылмаз бир учурума юварланачагсан... Сәни хилас этмәк лазымдыр, Сәлим...

Казымов — (ону сакит этмәйә чалышараг) Мәни һәлә хилас этмәк олар.

Рәфигә — (йорғун бир сәслә) Нечә?

Казымов — Мүдирин мәнимлә шәхси-гәрәзи олдуғуну сүбут этмәклә: буну сән әдә биләрсән.

Рәфигә — Мән? Сән нә данышырсан, Сәлим?

Казымов — Бәли, бәли. Чох көзәл олдуғун үчүн сәнә инанарлар. (Она яхынлашыр) Сән отүрүб балача бир мәктүб яз ки, Горин сәни изләйир, сәнә раһатлыг вермир. Чүрбәчүр тәклифләр эдир.

(Рәфигә дәһшәт долу нәзәрлә она бахыр)

Казымов — Көзләрини бәрәлтмә, бу ән ади бир мүдафиә үсүлүдүр. Ядындан чыхартма ки, мәни мүдафиә этмәклә сән эйни заманда өзүнү мүдафиә эдирсән. (портфелини көтүрүр) Ахшам мәктүбү кәндәрмәк үчүн сәнә адрес верәрәм. Инди кетмәлийәм.

(Рәфигә һейкәл кими ериндә дөнүб галыр. Казымов архайын бир һәрәкәтлә онун алнындан өнүб кү-

чэйэ чыхыр. Рәфпгә бир гәдәр көз-
лэйир, сонра юхулу адамлар кими
башга тәрәфә кедир. Күчәдә бир
дәстә адам көрүнүр. Бунлар үст-ба-
шары нефтә булашмыш йорғун Бон-
дарчук, Фәррух, Алексей вә Бабаян-
дыр!

Бондарчук — Ушаглар, енә дә
көзләримә пиядалар көрүнүр.

Бабаян —Һаны, көстәр көрүм?

Алексей — Дағылышдылар, дейә-
сән бизи мұһасирәйә алмаг истәйир-
ләр.

(Үч тәрәфдән Надя, Люба вә Женя
йүйүрә-йүйүрә яхынлашырлар)

Гызларын сәси — Ай, нә яман гә-
шәнксиниз, нә көзәл кейинмисиниз!..
Сизи гучагласаг ала-була олача-
ғыг... Бәс инди гәһрәманлары нечә
гаршыляяг?

Бондарчук — (фит чалыр) Даян-
дыг, көрүшүн... Гызлар, гәшәнк пал-
тарыныздан көзүнүзү чәкин.

Бабаян — (Любаны бағрына ба-
сыр) Кәрәк һәр шей мәнәббәт йо-
лулда гурбан верилсин.

Фәррух — Ағлайын, гызлар, га-
йытмышыг!

(Һамысы гучаглашыр)

Бондарчук — Көрүш гуртарды.
Баш мұһәнлис кәлир. Кедәк, Алек-
сей (китараны чалыр вә охуюр)

Ер үзүндә нечә-нечә дәниз вар

Бир дәнизә вчурулмушам үрәкдән...

(Кедирләр, Казымов тәләсик кә-
лир)

Казымов — Рәфигә! Бир дәгигә
бура кәл. (Әтрафына бахыр, күчә-
дән бир дәстә адамын йүйүрдүйүнү
көрүр. Архада үзү гырышмыш бир
гары тәләсик кедир) Ай нәнә, һара
белә йүйүрүрүмүз?

Гары — Һый?

Казымов — Дейирәм ки, һара ке-
дирсиниз?

Гары — Бир аз яваш, бурда кор-
зад йохдур. Мән рәһмәтлик һачы
Баба Мәшәди Ярәли оғлунун өврә-
тийәм. Аллах она рәһмәт эләсин!

Казымов— Таныш олдугумуза кө-
рә чох шадам. (Бәркдән) Нәнә, һа-
ра белә тәләсирсэн?

Гары — Рәһмәтлик яхшы балыг-
чы иди. Дәниз күкрәйиб көйә дә
чыхсайды, о, элә өз ишиндә оларды.
Бығларыны буруб елкәнини галды-
рарды.

Казымов — Тарихи мә'лумат вер-
дийиниз үчүн тәшәккүр эдирәм. Да-
һа суалым йохдур. Саламат гал.

Гары — Амма дәнизин ортасында
яманча бир ер вар. Балыгчылар о
ердән эзрайылдан горхан кими гор-
хурлар. Чох яман ердир. Дәрин ер-
дир.

Казымов — Инди дә чография
дәрсә кечәчәйик?

Гары — Инди дейирләв бир киши
тапылыб ки, дәниздән күчлү чыхыб.
Һәмич с лә'нәтә кәлмиш ердә нефт
тапыб. Инди ора Сакиг бухтадыр,
тахтадыр нәдир; гәрибә бир ал гоюб-
лар. Мәним рәһмәтлик әримин бир
Гафар аллы досту варды, бу киши
онун нәвәсидир. Ады да Рәшиддир.
Чамаат онун габагына чыхыб.

Казымов — Тфу! Нә сорушдуғу-
му эшидибмиш!

(Эйвана галхыр, Гары кедир. Тә-
зә адамлар кәлирләр) Рәфигә, һәр
шей столун үстүндә галыб, пәнчәрә-
ләв ачыглып. Йохдур.. (Эйваны кә-
зип, бирдән-бирә горху илә) Ола
билмәз... (Мусиги эшидилер)

П е р д е

СӘККИЗИНЧИ ШӘКИЛ

Үчүнчү шәкилдәки гурулуш. Инди
отаг э'малатханая бәнзәйир: дивар-
лардан лайиһә вә эскизләр асыл-
мышдыр. Онлардан бә'зиләри стул-
лары вә диванын үстүнә гоюлмуш-
дур.

**Фирәнкизлә Рәфигә фикирли һал-
да отагда әйләшибләр.**

Фирәнкиз — Чәтиндир, эләми, Рә-
фигә?

Рәфигә — Чох чәтиндир, Фирән-
киз.

Фирәнкиз — Мәнә дә.

(Әлимүхтар ичәри кириб отағын
ортасында даянараг бир мүддәт он-
лара бахыр)

Әлимухтар — Белә, белә ишләр...

Фирәнкиз — Инди сәнин ики гызын вар, ата. Икисинин дә талеи бир-биринә бәнзәйир.

Рәфигә — (башыны булайыр) Йох, Фирәнкиз, бизим талеимиз бир-биринә бәнзәмир.

Фирәнкиз — Дүз дейирсән, сән һаглысан. Сәлим әми сәнин далынча кәләчәк, амма Рәшид бир дә мәним яныма гайытмаячаг.

Әлимухтар — (яваш-яваш Фирәнкизә яхынлашыр) Һәр шей адамын өз әлиндәдир. Истәсән ону кери гайтар биләрсән.

Фирәнкиз — (гышыгырыгыны күчлә бәғараг) Ахы, нечә? Мән онсуз да онун далысынча кәдирәм. Мән Рәшидин янында олмаг үчүн бу йолу сечмишәм. (Чәлд аддымларла дивардан асылмыш лайиһә вә эскизләрә яхынлашыр) Мән дә нефтчиләрин ардынча дәнизә аддымлайырам. Узаг адаларда тикинти апармаг истәйирәм. Орда шәһәрләр салмаг, сарай вә мәктәбләр тикмәк истәйирәм. Будур, о адалардан бири. Бура дашлы ада дейирләр. Бир бах, ата, аданын шәрг тәрәфиндә мәдәнийәт сарайы йүксәлир. Мүһазирә отаглары, китабхана, гәраәтхана вә мүкәммәл техника илә тәһһиз әдилмиш сәһнәси олан әсас тамаша салону. Бурада Бақынын ән яхшы театрлары тамаша верә биләрләр. Мусиги отағында радиол вә телевизор гоюлачаг. (О, әсәби һәрәкәтлә башга эскизләри кәстәрир). Бурада мағазалар тикиләчәк. Мағазалар күчәси ушаглар мейданына гәдәр узаначаг. Бах, бу да мейдандыр: мәктәб. ушаг бағчасы, көрпәләр эви... Бундан сонра яшайыш биналары кәлир, раһат мәнзилләр, газ, ванна... Һәр шей, һәр шей кәзәл яшайыш үчүн дүшүнүлмүшдүр.

Әлимухтар — Лап элә бил нағылдыр... Узаг чошгун дәниздә бир ада вар... О адала мисли көрүнмәмиш кәзәлликдә бир шәһәр салынмышдыр... Бу шәһәр гоча Әлимухтарын гызы Фирәнкизин лайиһәси илә тикилмишдир.

Фирәнкиз — (гүссә илә) Анчаг

дейәсән бу бойда шәһәрдә мәним үчүн балача бир ер тапылмаячаг.

Әлимухтар — (Фирәнкизин чийинләриндән тутуб онун кәзләринә бахыр) Мән элә билирдим ки, Рәшидлә сәнин аранда һеч бир мәһәббәт йохдур. Анчаг көрүнүр ки, Рәшид кими адамлар үчүн гүссә чәкмәйә дәйәр. Көрүнүр ки, Рәшид кими оғланлары севмәк ләзимдыр.

Фирәнкиз — (атасынын көксүнә гысылыр) Ата!

Әлимухтар — (аста) Рәшид га йыдачаг сәнин янына, гызым.

Фирәнкиз — Кеч дейилими, ата? (Гапы дөйүлүр, гадынларын икиси дә ерләриндә донуб галырлар. Фирәнкиз бирдән ериндән сычрайыб гапыя тәрәф гачыр) Рәшид!

(Фирәнкиз тутулмуш һалда керн чәкилир, гапыда Қазымов көрүнүр)

Қазымов — Дейәсән мәни кәзләмирдиниз?

Әлимухтар — (гадынлара) Кәдин! (Рәфигә вә Фирәнкиз чыхырлар) Нийә кәлмисән, Сәлим?

(Онун яхасындан япышыр вә өзүнә сары чәкир) Нийә?

Қазымов — Кәлмишәм ки, сән мәним гол - габырғамы сындырасан, Әлимухтар. Сәнин буна һаггын вар. Сәнин гызын Фирәнкиз мәним учбатымдан бәдбәхт олду... Анчаг нечә дейәрләр, аллаһ шаһиддир ки, мәним үрәйимдә пис бир нийәт йох иди...

Әлимухтар — (гәзәблә) Элә о нийәтләринә керә дә мән сәнин гол-габырғаны сындырардым!

(Әлимухтарын сәсинә гапыда Рәфигә көрүнүр) Амма гой буну башгалары эләсинләр. Мән гоча олсам да намуслу адамам, Сәлим... Намуслу адам олдуғум үчүн дә сәнин кими гардашы өз үрәйимдән гопарыб атмалыям... О ки, галды Фирәнкизин бәдбәхтлийинә, я хошбәхтлийинә, бу һеч дә сәнин ишин дейил, мәним ишимдир. Мән инди билирәм Фирәнкизин сәәдәти һардадыр... Бу сәәдәти тапмаға мән өз гызыма көмәк эдәчәйәм... (Гәт'и аддымларла чыхыр).

Қазымов — (әсәби һалда бармаг-

ларыны шаггылдадыр) Кедэк, Рәфигә, бизим даһа бу эвдә һеч бир ишимиз йохдур.

Рәфигә — Сәлим, мән гайытмаячагам. Сәнин эвиндән бир дәфәлик кетмишәм.

Казымов — Ахмаг олма, элә бу саат мәним үчүн бирчә аилә драмасы чатмыр. Өзү дә өзкәләринин эвиндә. Йығыш кедәк. Сән нә үчүн исә һәйәчанлысан, элә мәним дә кейфим йохдур. Яхшысы будур ки, һеч бир шей демә. Сабаһ бир аз сакитләшәрсән, һәр шей айдынлашдырыг.

Рәфигә — Мән тамамилә сакитәм, өзү дә сәнә һеч бир шей изаһ этмәк фикриндә дейиләм, Сәлим! Мән Бақыт анамын янына она көрә гайытмамышам ки, күндә йүз дәфә үзүмү данламасынлар. Өзүм билә билә сәнин өзкә адландырдығын адамларын янына кәлмишәм ки, сабаһдан ени бир һәят башлаям. Мән, һәятымы тәзәдән гурмаг истәйирәм.

Казымов — Тәзәдән гурмаг? Белә чыхыр ки, мәним янымда һәятын пис кечирмиш?

Рәфигә — Мән бә'зән фикирләшәндә өз кәләчәйимдән горхурдум, анчаг белә пис күнә дүшәчәйими һеч ағлыма белә кәтирмирдим.

Казымов — Яхшы, чох сағ ол, Рәфигә, көрүнүр ки, он илин әрзиндә сәнә кәстәрдийим гайгымын әвәзиндә һаггы-сайым бу имиш.

Рәфигә — Бәли, сән һәмишә чалышырдын ки, мән сон мода илә кейинәм, гапынын габағында һәмишә машын дурсун. Бүтүн күнү ишсизпешәсиз кәзирдим. Мәним чәкдийим зәһмәт ялныз сәнин үчүн кәстәрдийим хырда-хуруш гайғыдан ибарәт иди. Илдә ики дәфә яйлагда динчилмәйә кедирдим. Лакин һеч билмирәм һансы зәһмәтләрдән сонра. Һәр шейим вар иди. Чүрбәчүр хәзләр, күлмәхмәрләр, гаш-даш... анчаг бүтүн оунлара бахмаяраг, мән өзүмү бир диләнчи кими һисс әдирдим...

Казымов — Диләнчи? Гәрибәдир. Сән севиридин, сән хошбәхт идин.

Рәфигә — Ялан дейирсән, ағ ялан. Мән һеч вахт хошбәхт олмамышам. Мәним бөйүк күнаһым вар, Сәлим. Мән бүтүн һәят мәсәдими ялныз о үч мәләйиң рәмзинә чевирмишдим. Пис шей көрмүрәм, пис шей эшитмирәм, пис шей данышмырам. Инсан сәадәти үчүн исә онун мәнәббәти чидди вә тәләбкар олмалыдыр. Ахырда да о ерә кәлиб чыхдым ки, сәнин нәзәриндә бир әшяя чеврилдим.

Казымов — Рәфигә, әйиб дейилми? Мән һәмишә сәни өз яхын, доғма адамын һесаб этмишәм. Чәтин дәгигәләримдә...

Рәфигә — Мәни чағырыб чиркин бир иш тутмағы тәклиф этмисән? Эләми?

(Пауза)

Казымов — Әкәр сәндән көмәк истәдийимә ачығын тутмушса онда сөзүмү кери көтүрүрәм. Чалышыб өзүм вәзийәттән чыхарам, бағышла.

Рәфигә — Горхурам ки, чыха билмәйсән. Алчаглыг һеч кәсә бағышланмыр, алчаглыг әдәнләр чәзаланыр. (Кетмәк истәйир).

Казымов — Рәфигә, мәни гоюб кетмә! Истәйирсән гаршында диз чөкүм? Биз бир ердә кетмәлийик. Рәфигә, биз көр нечә вахтдыр ки, бир ердә яшайырыг, ахы биз ки, ушаг дейилик.

Рәфигә — Галх, лазым дейил... Ялварырам... Бирчәйимин ағардығы вахтда енидән һәят гурмаг чох чәтиндир. (Күчлә эшидиләчәк бир сәслә) Анчаг нә этмәк, мәчбурсан! (Тәләсик отагдан чыхыр. Гәрин, Бондарчук, Бабаян, Алексей вә Фәррух кәлирләр).

Горин — Паһ! Казымов! Мән сизә бурда раст кәлмәйи һеч көзләмирдим.

Казымов — Бурда нә гәрибә шей вар ки. Өз гардашым гызынын эвинә кәлә билмәрәм?

Горин — Гәрибә нә шей вар? (Башыны гашыйыр) Билиқсинизми, Сәлим Гурбанович, бу яхынларда бир гадын кәлиб мәнә мүрачиәт этди.

Мэн кэрэк нэ гэдэр ағыр да олса она һэгигәти сөйләйәйдим. Анчаг үзүм кәлмәди. Демәдим, сонра да өзүмү бәрк сөйдүм. Ахы, доғру сөз ширин я ачы олса да, һәмишә доғрудур.

Казымов — Нэ демәк истәйирсиниз?

Горин — Ону демәк истәйирәм ки, сөзүн доғрусуну демәлийәм. Өзү дә бу сөз ачы олачаг. Өзүм дә горхаглыг эләмәк истәмирәм. Биз, йолдаш Казымов, ушагларла шертләшмишик ки, бу эвә йығышыб бир аз сәс-күй салаг.

Казымов — Нечә йә'ни сәс-күй?

Горин — Элә белә... Стол башына топлашыб, атылыб-дүшәк... Гәрибәдир ки, биз һамы үчүн шампански кәтирмишик. Сизин үчүн исә бир ярым литрлик; ача биләрәм. Яхшы ки, анымдадыр. (Чибиндән бир шүшә чыхарыр)

Казымов — Мән араг ичмирәм.

Горин — Йох, бунун ичиндәки арагдан да ачыдыр. Далғалар вуруб саһилә чыхартмышдыр. Ичиндә қағыз вар. Бир дәстә Робинзон сизин онлара нечә гайғы кәстәрдийиниз һагда язырлар. Язырлар ки, онларын арасында сизин кими адамларә ер йохдур. Сиз бу Робинзонлары таныйырсынызмы? Робинзон Бондарчук, Робинзон Фәррух, Робинзон Алексей, Робинзон Бабаян... (Горин чертйожлары кәстәрәрәк) Бунлар исә онлар үчүн узаг адаларда тикиләчәк шәһәрин башланғыгыдыр. Бу эвләрдә онлар яшаячаг, бу сарай вә булвар да онларынкыдыр. Бу оғланлар дәнизин дәрин гатларына галиб кәлмишләр; нечә ки, онлары йүзләрлә, минләрлә гардашы инди хам тәрпаглары галдырыр. Онлар күләкләрлә, бузларла, одлу грифонларла мүбаризәйә киришмишләр. Сиз исә һеч вахт онларын янында олмамасыныз. Чүнки һәмишә чалышмышсыныз ки, өз ишиниз йүнкүл олсун, башгаларынкы ағыр...

Казымов — (тәбәссүмлә) Умид-

варам ки, бунун үчүн мәни һәбс этмәйәчәкләр.

Горин — Йох, сизә нифрәт эдәчәкләр! Ери кәлмишкән дейим ки, сиз кетдикчә даһа да эйбәчәрләширсиниз. Яхшысы будур, кедин!

Казымов — Сонра тәәссүф эдәчәксиниз.

Горин — Эйби йохдур. Мисал вар ки, ийидин башы галда кәрәк, Биз горхмуруг.

Казымов — Яхшы, чалышырам мәни башга трестә кечирсинләр.

Горин — Һә, һә, чалышын. Анчаг нэ гэдәр чалышсаныз да ишиниз пис олачаг.

Казымов — (мә'налы бир тәрздә). Онда видалашмаяг.

(Кедир. Гапыдан ичәри кирән Сүрмә илә растлашыр)

Алексей — Ушаглар, уста кәлди.

Бабаян — Бизим әзиз устамыза атәшин саламлар. Буюруб өзүнүзә мәнзил сечә биләрсиниз. Кейфиниз һарда истәйирсә, сечин. Я бөйүк имарәтдә, лифтлә галхарсыныз, я да ки, беләсини сечин. Йығчам эйванлы бир бина. Һансыны истәйирсиниз?

Фәррух — (маякын әскизинә бахып) Паһ, нә көзәл маякдыр.

Сүрмә — Дейәсән бу маяк бизим бу дағын үстүндә гурулачаг, Рамазанын... гәбри илә янашы...

Фирәнкиз — Эләдир, Сүрмә. Бу ени маякын әскизидир. Бурадан дәнизә кениш бир мәнзәрә ачылып. Маякын һәмишә янан ишығы дәниз нефтчиләринә йол кәстәрәчәкдир.

Горин — Халг ону «Рамазан маякы» адландырачаг. Фирәнкиз, мән сизин фикринизи дүзмү баша дүшмүшәм?

Сүрмә — (явашдан, миннәтдарлыгла) Чох сағ олун, Фирәнкиз.

Горин — Сүрмә, элә адамлар вар ки, онлар өлмүш олсалар да башгаларынын үрәйиндә яшайырлар.

(Пауза, Сүрмә чох бәрк һәйәчан кечирир, Фирәнкиз Сүрмәнин фикрини дағытмаға чалышыр)

Фирәнкиз — Кедәк, Сүрмә, кедәк сәнә идман мейданчасыны да кәстәрим. Кедәк, ушаглар!

(Сүрмәни өз ардынча емәк отағына чәкир. Горин тәкгалыр. Папирос яндырыр... Шумская кәлир)

Шумская — Салам, Николай Михайлович, дейәсэн енә дә кечикмишәм?

Горин — Лап вахтында кәлмисән, Ханым эвдәдир, анчаг эв саһиби кәлмир ки, кәлмир.

Шумская — (һәйәчанла) Рәшид кәлмәйиб?

Горин — (бикеф) Кәлмәйиб. Нә гәдәр ахтардымса һеч бир ердә тапа билмәдим. Кет гонагларың янына, өзүнү һеч о йола гойма.

Шумская — (баша дүшәрәк) Яхшы... (Бир гәдәр ләнкийир) Николай, сәнин Игорә олан мүнәсибәтин үчүн чох миннәтдарам.

Горин — Яхшы оғландыр, ағыллы ушагдыр.. Онуңла нәвазишлә доданмамаг мүмкүн дейил.

Шумская — Серкей һәмишә оғул арзусунда иди, өзү дә белә оғул. Нечә дә атасына охшайыр... (Бир гәдәр паузадан сонра) Николай, ядыңдамы... Эвимизә кәлиб мәни һәдәләмәйин ядыңдан чыхмайыб ки? Онда чәми бир һәфтә иди ки, Серкейә кетмишдим. Сән дә кәлиб мәни чағырырдың, һәдәләйирдин ки, күчлә гачырачагсан!

Горин — Унутмушам, Лена, валлаһ унутмушам.

Шумская — Яхшы эләмисән... Унутмасайдың чох күлмәли оларды. Он дөрд ил кечир... (Тәләсик) Николай, ялварырам, бурах мәни бурдан кедим.

Горин — Һара?

Шумская — Нә билим, баш көтүрүб кетмәк истәйирәм. Бир ердә илишиб галарам.

Горин — (бир гәдәр тәрәддүдән сонра) Кетмә, Лена. (Пәнчәрәйә чәкилиб архасы она тәрәф дурур) Кетмә.

(Гапы дәйүлүр. Икиси дә ерләриндә донурлар, Фирәнкиз йүйүрәйүйүрә емәк отағындан чыхараг гапыны ачыр. Әлимухтар ичәри кир)

Фирәнкиз — Ата, бу кечә вахты

тәк-тәнһә нә кәзирсән, бирдән башына бир иш-зад кәләр.

Әлимухтар — Һәр ери аягдан салмышам. Һеч янда Рәшидә раст кәлмәмишәм. Бура кәлмәйиб ки?..

Фирәнкиз — Ата!

(Пауза)

Әлимухтар — Кәлмәйиб?

Фирәнкиз — Ата!

Әлимухтар — Әйби йохдур, гызым, фикир эләмә. Мәним көзүм кет-кедә нурдан дүшсә дә көрүрәм. Чох узаглары көрүрәм. Кәләчәк, инанырам ки, кәләчәк.

Фирәнкиз — Артыг кечдир... Һәр ердә ишыглар сөнүб... Кечдир. Ата, көрмүрсәнми кечдир!

(Ҙамы онун әтрафына топланыр, ишыглар сөнүр, лампалар енидән янандә палтарыны союңмамыш Фирәнкиз дивандә узаныб ятмышдыр. Яваш-яваш һава ишыгланыр. Гапы явашдан ачылыр, Рәшид кәлир. О, сәссиз аддымларла емәк отағына тәрәф йөнәлир)

Фирәнкиз — (Юхудан ояныр) Кимдир?

Рәшид — Яд адамдыр.

Фирәнкиз — (Ериндән галхараг һәйәчанла) Рәшид... Рәшид!

Рәшид — (союг) Мән бир-ики шей көтүрмәлийәм.

Фирәнкиз — (Ериндән галхыб отағын ортасында даяныр) Бәлкә бу шәһәри, мәни дә о шейләрин арасына гатасан.

Рәшид — Нә шәһәр?

Фирәнкиз — (Явашдан) Мәни ушаглыгдан пис өйрәдибләр, Рәшид, үзр истәйә билмирәм. Анчаг, мән бу йолу сечмишәм, ени адада шәһәр салачағам.

Рәшид — (она яхынлашыб һеч бир сөз демәдән үзүнә бахыр, сонра боғуг бир сәслә) Мән кетмәлийәм!

Фирәнкиз — (онун бойнуну гучаглайыр) Рәшид, мәни тәк гойма!

Рәшид — Фирәнкиз!

Фирәнкиз — Мән сәни көзләйирдим. Саатларла, күнләрлә көзләйирдим...

Рәшид — (гызғын) Әзизим, сев-
килим!

Фирәнкиз — (әли илэ онун додаг-
ларыны тутур) Яваш, биз тәк де-
йлик.

Рәшид — Ким вар?

Фирәнкиз — (пычылты илэ) Атам,
Рәфигә...

Рәшид — (пычылты илэ) Рәфигә
бурда нейләйир?

Фирәнкиз — Казымовдан айры-
лыб.

Рәшид — Һәмишәлик?

Фирәнкиз — Һәмишәлик.

Рәшид — Кәрәк элэ белә дэ олай-
ды.

Фирәнкиз — Енэ дэ сачларын
япышгаи кимидир!

Рәшид — Енэ дэ дәнизә гысга-
нырсан?

Фирәнкиз — (севинчлә) Мән
онунла достлашмаг истәйирәм,

Рәшид — (Маякын әскизини кө-
рүр) Бу нэ маякдыр?

Фирәнкиз — Бу маяк бизим бу
дағын үстүндә гурулачаг, йолумузу
ишыгландырачаг, биз сәнинлә бир-
кә кедәчәйик. Фыртыналар, далғалар
йолумузу кәссә дэ кедәчәйик; маяк
да йолумузу ишыгландырачаг. Го-
рин деди ки, халг ону «Рамазан ма-
якы» адландырачаг. Дәннздән до-
ган күнәш һәр күн бу маякы салам-
лаячаг.

Рәшид — (гызғынлыгла) Лә'нәт
шейтана!. Бу һагда учадан даныш-
маг лазымдыр. Лап бүтүн дүняя
чар чәкмәк лазымдыр!..

Фирәнкиз — (өзүнү итирәрәк емәк
отағына тәрәф бахыр) Һеч баша
дүшмүрәм ки, сәни нечә севмишәм.

Рәшид — Элэ мән өзүм дэ буна
тәәччүб эләйирәм...

Пәр дэ

